

MIÉRT HALT MEG MÁNY ERZSÉBET?

– Németh Csaba –

Tanulmányunkban arra a mindmáig megválaszolatlan kérdésre keressük a választ, hogy miért kellett meghalnia Mány Erzsébetnek és társának. Mivel komplex, tudományos igényű feldolgozás tudomásunk szerint még eddig nem született Békés megye 1956-os mártírjainak tragédiájáról, úgy gondoltuk, hogy az időközben napvilágra került bírósági per anyagai alapján s néhány érintett visszaemlékezésének felidézésével próbálunk választ keresni a megmagyarázhatatlanra.

Éppen ideje, hogy 55 év múltán higgadtan, s amennyire lehet, elfogultság nélkül próbáljunk meg szembenézni a tényekkel!

Előzmények:

Az 1956-os forradalom végnapjai Békés megyében

A forradalom eseményei Gyulaváriban

Talán kevesek előtt ismert, hogy Békés megyében az 1956-os forradalom első s egyúttal az utolsó eseménye is egy határ menti kis faluhoz, Gyulavárihoz kötődik.

A lakosság hangulata itt is alapvetően a túlzott mértékű beszolgáltatás, az adók és az akkor végrehajtott tagosítások miatt volt rossz. A felmerült sérelmek megvitatására, a kedélyek lecsillapítására 1956. október hó 22-én este 7 órára falugyűlést hirdettek a kultúrotthonba. Ezen 1200 ember vett részt, sokan be sem értek. A gyűlésre érkezett haza Nagy József, aki már tájékozódott a budapesti eseményekről, s valószínűleg az ő sugallatára a testvére, ifj. Nagy László már aznap este egy 12 pontból álló követelést terjesztett elő. Ehhez képest a későbbi napok viszonylagos nyugalomban teltek. Komolyabb megmozdulásra csak december 7-én délután, a párház előtti tüntetésen került sor. Erdődi Miklós követelte, hogy adják elő a „káder-lapokat”. Mikor Kovács Lajos ezt nem tudta megtenni, arra kényszerítették, hogy gyűjtsa meg a kihordott tárgyakat és iratokat. December 10-én a forradalmi bizottság még megakadályozta a régi végrehajtó bizottság visszatérését.¹

Kettős hatalom kialakulása

A forradalom ügye november 4-én katonailag eldőlt ugyan, de politikailag korántsem volt még egyértelmű, hogy milyen lesz a folytatás.

---

¹ ERDMANN 2006b 584–586: Nóvák Mátyás vb-elnök beszámolója a járási tanács vb-hez a forradalmi időszakról; gyulapont.

A szovjet fegyverek árnyékában visszatértek a megyei pártvezetők. Ám nem volt még erejük ahhoz, hogy nyíltan fellépjenek a lakosság által választott, s legitimnek tartott testületekkel szemben. A szovjet erők is a forradalmi bizottságoknak a tanácsi vezetéssel való együttműködését szorgalmazták, hogy ezáltal biztosítani tudják a rendet. A régi vezetés ezért kénytelen volt tárgyalópartnerként kezelni a munkások képviselői szervét. A tanácsi vezetők hatalmát a Kádár kormány november 8-i rendelete ugyan papíron visszaállította, de a gyakorlatban nem volt más lehetőségük, mint együttműködni a forradalmi bizottságokkal. Azok vezetői közül többeket is bevettek a végrehajtó bizottságok vezetésébe elnökként – vagy elnökhelyettesként. Gyulán is kettős hatalom alakult ki: november 11-én, a forradalom kezdete óta először ülésező végrehajtó bizottság Nádházi Jánost, a forradalmi bizottság vezetőjét kérte fel az elnökhelyettesi tisztség betöltésére. Nádházi a városi összmunkástanácsi ülésen csüggedő társai előtt a szovjet tankokra utalva kijelentette: a fegyver csak ideiglenesen győz, aki a lelkeket nem nyeri meg, igazából nem győzhet.²

A karhatalom megszervezése

A békéscsabai hadosztály politikai osztálya november 8-ától hozzálátott a megyei karhatalom megszervezéséhez. Első tagjai a hivatásos tisztekből, a felfegyverzett kommunista népszerűség tagjaiból verbuválódtak. A 120 főnyi – ruházatukról csak pufajkásoknak nevezett – egységből 12–20 fős csoportokat helyeztek ki Gyulára, Szeghalomra, Mezőkovácsházára és Gyomára a hatalmon lévők politikai megtisztítása érdekében (1. kép).³

December 5-re hívták össze az MSZMP első megyei értekezletét. Úgy döntöttek, hogy erőszakos úton teremtenek rendet, ezért Békéscsabára rendelték a 25 tagú kalocsai tiszti szakaszt. Ennek a tagjai lettek a zászlóalj parancsnokai. Gyulán december 8-án szerveztek tagokat a karhatalomba. A meghívott tisztek egy része másnap Békéscsabán fel is csapott pufajkásnak.⁴

Az utolsó megmozdulások

December 5-re az új munkásképviseleti szervek küldötteit is Békéscsabára szólították, hogy megválasszák Békés Megye Központi Munkástanácsát.⁵ A hatalom erősödését mutatta, hogy sikerült ezt megghiúsítania. A kudarc már jelezte a forradalmi hangulat megtörését, bár utolsó fellángolásként a mozgalom utóvédharcainak egyik központjává éppen Békés megye vált.

December 6-án Békéscsabán, Orosházán és Gyulán szerveztek felvonulást és sztrájkokat. Gyulán Nádházi János még december elején részt vett a rendőrségi

² SOMLAI 2003. 112–114; gyulapont.hu

³ SOMLAI 2003. 113, 115.

⁴ SOMLAI 2003. 116–117; gyulapont.hu

⁵ SOMLAI 2003. 116–117; rev.hu

állományi gyűlésen, ahol rákérdezett, hogy a nép mellett állnak-e. Ők egységesen döntöttek a nép mellett. Példájuk újabb elégedetlenségi hullámot indított el.⁶

A kommunisták térnyerése miatti keserűség és a megtorlástól való félelem december 7-étől elszabadította az indulatokat. A gesztiiek csákányokkal támadtak járási pártvezetőkre. Sarkadon elfoglalták a kiegészítő parancsnokságot és a pártbizottságot. Szovjet páncélosokat is bevetettek ellenük. Am a szovjetek távozása után újra összegyűlt a lakosság, és ismét elfoglalták a rendőrséget. Dévvaványán és Ke-vermesen is szovjet páncélosoknak kellett kivonulniuk, de már hosszabb ideig ott maradtak. Dobozon december 7-étől 10-éig tartották magukat a felkelők, akik fegyverrel fogadták a karhatalmi egységet. Szovjeteket vetettek be a rendőrséget és a határőrséget lefegyverző battonyai tüntetőkkel szemben is, miután azok a karhatalmistákat is megfutamították. December 8-án csak a szovjetek riasztólövéseire szédtek szét. Békéscsabán viszont már meghátráltak, s elmaradt a forradalmi vezetők szabadon bocsátásáért kezdeményezett tüntetés.⁷

Gyomán december 8-án két órán át üresek voltak az utcák. 10-én Békésen volt nagy néma tüntetés, a füzesgyarmati iskolában pedig a diákok tartottak tüntetést. Az addig nyugodt Bélmegyér is felbolydult, s a folyamatos zaklatások beszüntetését követelték. Magyarbánhegyesen, Csanádapácán is követelték a kommunisták eltávolítását, Nagykamaráson pedig új nemzetőrséget hoztak létre.⁸

A hatalomnak azonban a hónap közepére sikerült felülkerekednie. December 11-én kijárási tilalmat rendeltek el. 12-én Gyomán sortűzzel oszlatták szét a tüntetőket, melynek során egy ember megsérült. A sortűzekkel elrettentett, karhatalmistáktól meggyötört ország már nem tudott válaszolni. Ezután már csak véletlenszerűen került sor egy-egy elkecsereedett akcióra.⁹

Gyulán 13-án délután a kommunisták akartak Kádár mellett tüntetni, mire a forradalom hívei kiadták a jelszót: aki az utcákon van, az Kádár híve: ezért néptelenné váltak az utcák két órára. Ez volt a megyében az utolsó sikeres demonstráció a Kádár-kormány ellen.¹⁰

A végső ellenállási pont felszámolása

Gyulán híre ment, hogy a kommunisták demonstrációra készülnek, mire az utcákat fiatalok lepték el. A rendőrség többeket letartóztatott közülük. Másnap, december 17-én a tüntetők megpróbálták kiszabadítani őket.¹¹

⁶ SOMLAI 2003. 117; ERDMANN 2006a 34–35; ERDMANN 2006b 541: Tóth Gyula rendőrfőhadnagy jelentése; gyulapont.hu

⁷ SOMLAI 2003. 118–119; BMKK 1996. 299; rev.hu

⁸ BMKK 1996. 299; SOMLAI 2003. 117–118; ERDMANN 2006a 35–36.

⁹ ERDMANN 2006a 639; rev.hu

¹⁰ ERDMANN 2006a 36; BMKK 1996. 299; gyulapont.hu

¹¹ SOMLAI 2003. 119; ERDMANN 2006b 508–509: Ez csak a karhatalmisták feltételezése lehetett: A bevitt emberek között volt több fiatal gyerek, akik hangoskodtak. Ezért a karhatalomban az a nézet alakult ki, hogy a tömeg csak ürügyül használja azt a jelszót, hogy a rendőrséget megsegíti, valójában a gyerekeket akarják kiszabadítani.

Délután 4 óra körül a hatalom számára megbízhatatlan gyulai rendőrséget több oldalról – Békéscsabáról, Sarkadról és Gyomárról érkező – összevont karhatalmista egység zárta körül. Állítólag azért vonultak ki Gyulára, mert arról értesültek, hogy a tömeg a rendőrségtől a fegyvert el akarja venni, és annak egyes tagjai hajlandóak is lennének kiadni a fegyvereket. Az ügy tisztázásáért vették körül az épületet, amelynek a híre a városban úgy terjedt el, hogy a pufajkások a rendőrséget megtámadták, lefegyverzik és becsukják a rendőröket.¹²

A karhatalom december 17-ig csaknem ez egész megye területén feloszlatta az ellenforradalmárok által toborzott és felfegyverzett nemzetőrségeket. Gyulán azonban még tartották magukat, sőt még a rendőrség is az ő oldalukon állt. A katonai ügyész megállapítása szerint: „a tömeg hangoskodóit a rendőrség bevitte, ... Ebből aztán keletkeztek különféle rémhírek ... hogy a fiatalokat összeszedik, deportálják, a rendőrséget lefegyverezték, fogdába zárják, lövik a dolgozókat a karhatalmisták stb.”¹³

Amint a forradalmi bizottság értesült a karhatalom akciójáról, rögtön mozgósította a tömeget, s 20 perc alatt mintegy ezer fő gyűlt össze a rendőrség közelében. Az esti órákra közel kétezren lehettek már. Az első karhatalmi csoport csak 60 fős volt, ez a tömeget nem is tudta visszaszorítani. A támogatást ismét a szovjetektől kapták meg két tank és egy páncélcsovi fedezetével. Előbb könnygázt vetettek be, majd a levegőbe leadott riasztólövésekkel próbálkoztak, de kevés eredménnyel. Ezt követően a földre adtak le lövéseket. Mivel a felpattanó golyók két könnyebb és egy súlyos sebesülést okoztak, ez már hatott. Feloszlott a tömeg.¹⁴

A pufajkások egész este, éjjel randalíroztak, magánházakba hatoltak be, terrorizáltak. Lövöldöztek a városban, erőszakoskodtak, jelezték, hogy kié a hatalom. Még az ügyész is elismerte, hogy a tömegoszlátás során történtek durvaságok.¹⁵

Gortka József százados, az akció levezetésével megbízott parancsnok utasítást kapott, hogy miután Gyulán rendet teremtettek, küldjön egy egységet Gyulaváriba, ahonnan nyugtalanító hírek érkeztek. Nem volt tehát légből kapott a gyulaváriak félelme! Ezt az utasítást azonban a Gyulán lezajlott tüntetés miatt megváltoztatták.¹⁶

¹² SOMLAI 2003. 119; ERDÉSZ 2007. 50; gyulapont.hu

¹³ gyulapont.hu; ERDMANN 2006b 506.

¹⁴ SOMLAI 2003. 119; ERDMANN 2006a 36, 639–640; ERDÉSZ 2007. 50; ERDMANN 2006b 542–543; Tóth Gyula rendőrfőhadnagy jelentése; ERDMANN 2006b 591; Enyedi G. Sándor gyulai vb-elnök jelentése a gyulai forradalmi időszakról. ERDMANN 2006b 508–510: A rendőrségi napi jelentésben csak egy, míg az ügyész beszámolója szerint négy sebesülés történt.

¹⁵ ERDMANN 2006a 36, 639–640; ERDMANN 2006b 509, 542–543; Tóth Gyula rendőrfőhadnagy jelentése.

¹⁶ ERDMANN 2006a 36, 639–640.

Mány Erzsébeték bűne

Indulás Gyulaváriba

A végzetes napon, december 17-én sötétedéskor, délután 5 óra után Mány Erzsébet a hűgával sétált a városban, amikor a karhatalom körbevette a rendőrséget. Az Árpád utca sarkán, Gyarmati főorvos lakása körül csatlakoztak az ottani, mintegy 30 fős tömeghez, akik zömmel nők voltak.¹⁷

Az ötlet, hogy a karhatalmistákkal szemben Gyulaváriból hozzanak fegyvereket, egy általa név szerint nem ismert, „Bubi”-nak nevezett bányászfiútól származott. „Az ötletet arra, hogy a karhatalommal szemben fegyverrel kell ellenállni, az adta, hogy a tömegben elterjedt a híre, hogy több fiatal összeszedtek és viszik ki a Szovjetunióba. Ezt ... a Bubi nevezetű fiú terjesztette.”¹⁸ Annak ellenére, hogy őt soha nem látta korábban, az első szavára elindult. Édesapja, a húga és Boros Ferenc is követte. Útközben az édesapa elvált tőlük, viszont találkoztak Farkas Mihállyal, akit csatlakozásra bírtak. Bubi azt is mondta, hogy ő már kiküldött egy teherautónyi fiatal Gyulaváriba fegyverért, de nem tudja, mi történt velük.¹⁹

Mány Mária szerint: „találkoztunk diákokkal, akik azt mondták, hogy a húsiparból... mentek fegyverekért. ... Ekkor társaságunkból Boros Ferenc felvetette, hogy ki kellene menni Gyulaváriba nekünk is. Mondta nővéremnek, hogy Erzsébet, nem félsz, gyere, téged nem fog a törvény, azért mert nő vagy”.²⁰ Boros ezzel szemben úgy emlékezett, hogy „A tömegben szó volt arról, hogy menjünk Váriba, nézzük meg, mi a helyzet. Ezt többen hangoztatták, nekem Mány Erzsébet mondta”. Azt azonban tagadta, hogy kifejezetten fegyverek szerzése céljából indultak volna el: „az úton még nem merült fel, hogy fegyvert kell szerezni. Csupán beszélgettünk a gyulai eseményekről és arról, hogy a diákság a sütőipari vállalat kocsjával jön ki és fegyvert szerez a karhatalom ellen.”²¹

Farkas szerint azért óhajtottak fellépni a karhatalmistákkal szemben, hogy „ne hagyjuk, hogy lövöldözzenek, hogy sebesülés és halál legyen”. Úgy emlékezett, hogy útközben Boros „és Mány Erzsébet volt a két fő hangoskodó”, bár hozzátette: „a csoportnak kimondottan vezére nem volt, mindenki saját feje szerint tevékenykedett”.²²

Gyulaváriban a rendőrőrsnél

Gyulaváriban is nyugtalanság kezdődött, mert az ottani lakosok hallották a karhatalmisták lövéseit. A városban dolgozók hazajövet azt híresztelték, hogy a pufajkások a tömeg közé lőttek, sok a halott és sebesült. Este 6 óra körül az utcá-

¹⁷ ERDMANN 2006b 487, 498, 505.

¹⁸ ERDMANN 2006b 488.

¹⁹ ERDMANN 2006b 489.

²⁰ ERDMANN 2006b 505.

²¹ ERDMANN 2006b 498.

²² ERDMANN 2006b 494.

kon csoportokba verődve tömegesen álltak az emberek. Főleg fiatalokat lehetett az utcákon látni; egy maroknyian elhatározták, hogy ellenállnak, s meggátolják a pu-fajkások Váriba való bevonulását. Ehhez viszont fegyver kellett.²³

Mányék a megérkezésükkor a szövetkezet sarkánál láttak egy kb. 25 fős tömeget. Velük mentek a tanácsházáig, amely mellett a rendőrőrs állt. Ott Mány elmondta, hogy Gyulán lövöldözés van, s azért jöttek, hogy fegyvert szerezzenek és megsegítsék a gyulai fiatalokat. Állítása szerint: *„Én a gyulai eseményeket a rendes beszédnél szenvedélyesebben mondtam. Nem felel meg, hogy én buzdítottam volna őket, ők egymást buzdították”*. Szilágyi István is követelt fegyvereket, aztán Boros Ferenc, Farkas Mihály és többen bementek a rendőrségre. Mány nem tartott velük, de úgy látta, hogy 4 fegyvert hoztak ki. Hupli Lászlónál, Arató Zoltánnál és két másik személynél volt fegyver. Szilágyi a hídhöz irányította őket, hogy adjanak jelt, ha valami baj lenne.²⁴

Farkas elismerte, hogy beszélgetett a rendőrökkel, de fegyvert nem kért. Bálint Sándor törzsőrmester megerősítette ezt: *„Szó volt arról, hogy van-e fölösleges fegyver, de mivel csak annyi volt, amennyi az őrs tagjainak kellett, így nem is követeltek”*. Azt is határozottan kijelentette: *„A rémhíreket már a két gyulai ember megjelenése előtt is kb. negyed, vagy fél órával előbb is hallottam. A tömeg akkor már ott volt az őrs előtt. Nincs tudomásom arról, hogy a gyulaiak ... a tömeget befolyásolták. Véleményem szerint ugyancsak a tömeg hangulatát szította az is, hogy a karhatalmisták előző nap kint voltak, és az éjjeli órákban a levegőbe lövöldöztek”*. Az ügyész rákérdezésére megerősítette, hogy bár a karhatalmistákkal nem találkozott, de 2–4 géppisztoly- és karabélyhüvelyt összeszedett utánuk.²⁵

A rendőrség előtt még Szilágyi István tűnik a fő hangadónak, bár Zsótér Mátyás szerint, amikor *„kijöttünk a rendőrségről, akkor ... Mány ... biztatta az embereket a fegyver kikérésére. Mány Erzsébet mondta, hogy kérjük ki a fegyvereket és menjünk Gyulára a karhatalmistákkal szembe. A tömegnek is ez volt a hangulata. ... nem tudom megállapítani, hogy Mány Erzsébeten kívül ki volt a fő hangadó”*.²⁶ A bíróság mégis egyértelműen bizonyítottnak találta, hogy a Gyuláról érkező csoport változtatta meg a tömeg hangulatát, amikor *„azt kezdték beszélni, hogy Gyulán összeszedik a fiatalokat a karhatalmisták, és viszik deportálni. Mány Erzsébet és társai, de főként ő, mondták azt is, hogy a karhatalmisták már a rendőrséget is pincébe csukták és a védtelen tömeg közé is lőttek. Erre a tömegben az a hangulat kezdett kialakulni, hogy fegyvereket kell szerezni a rendőröktől, és azzal felszerelve kell átmenni a gyulaiak megsegítésére”*.²⁷

²³ gyulapont.hu; ERDMANN 2006b 515, 586: Nóvák Mátyás vb-elnök beszámolója a járási tanács vb-hez a forradalmi időszakról.

²⁴ ÁRPÁSI 2000; ERDMANN 2006b 490.

²⁵ ERDMANN 2006b 494, 499.

²⁶ ERDMANN 2006b 496–497.

²⁷ ERDMANN 2006b 515.

A rendőrörsről kijövőket azt indítványozták, hogy menjenek a közeli határőrségre, mert ott több a fegyver, talán eredményesebbek lesznek. Farkas vallomása alapján a mintegy 50 fős tömegnek Máty javasolta, hogy tőlük szerezzenek fegyvert. Bár megjegyezte, hogy „*Azt azonban nem tudom határozottan, hogy ki volt az, aki először felvetette*”.²⁸

A határőr őrsnél

A lakatnyában egyes tudósítások szerint 9 főnyi őrség volt, mások kevesebbre emlékeztek: a csak véletlenül ott tartózkodó orosházi főhadnagy mellett egy főtörzsőrmester, egy szakaszvezető és egy honvéd volt szolgálatban. Csizmadia őrsvezetőt még 5 óra felé, a lövöldözés hallatára beküldték Gyulára a parancsnokért, mivel a telefon-összeköttetés megszakadt, de ő nem merte vállalni a rizikót, egy idő után visszafordult. Az idő így telt el kb. 9 óráig, amikorra az őrs elé nagy tömeg érkezett. Ennek létszáma 200 fős lehetett, és már „*kezdték olyan hangok hallatszani, hogy a fegyvert az őrstől vegyék fel és menjenek Gyulára segíteni a fiataloknak. ... Név szerint nem tudom, hogy ezt ki terjesztette, de férfi volt*” – állította Kertész főtörzsőrmester, bár hozzátette, hogy a megérkezését követően „*a vezérszerepet Máty Erzsébet töltötte be*”.²⁹

A korábban érkezők tájékoztatták, hogy itt sem akarnak fegyvert kiadni. Erre méltatlankodni kezdtek, hogy micsoda dolog ez, hogy nem adják ki a fegyvereket, miközben a kommunisták viszik ki az ifjúságot a Szovjetunióba. Erzsébet azt elismerte, hogy „*a határőrség előtt az első szószóló én voltam, utána azután többen is. A fegyvert többen követelték, csupán én voltam kezdetben a hangos, de azután mindenki. Ekkor az volt a hangulat, hogy ha már Gyulát nem tudtuk megmenteni, legalább Gyulavárit mentsük meg a karhatalmiaktól, hogy ne szedjék össze a fiatalokat*”. Elhatározták, hogy bemennek az őrsre. A csoportot Szilágyi vezette.³⁰

Szilágyi viszont őt tette felelőssé a történetekért: „*amikor odaértem, Máty Erzsébet volt a fő hangoskodó*”. Olyanokat mondott, hogy: „*Emberek, magyarok vagyunk, menjünk be, szerezzük meg a fegyvereket, meg jönnek Gyuláról a karhatalmisták, csőcselék és egyebek...*”. Majd hozzátette: „*aki magyar, az velünk tart!*”³¹ Körhöcz főhadnagynak is úgy tűnt, hogy „*a tömegben ő csinálja a zajt és a felhajtást*”, de miután beszélgetésbe elegyedett vele, intelligens lánynak találta.³² Farkas is úgy érezte, hogy „*a helyzet Máty Erzsébet szavaira úgy elmérgesedett, hogy a csoport egy része behatolt az őrsre, az ajtót betörték*”.³³

²⁸ ERDMANN 2006b 494, 515.

²⁹ vfek.vfmk.hu; ERDMANN 2006b 501–502.

³⁰ ERDMANN 2006b 490, 505.

³¹ ERDMANN 2006b 496.

³² ERDMANN 2006b 501.

³³ ERDMANN 2006b 495.

Mány Mária elismerte, hogy a határőrség előtt a nővére szónokolt. Elmondta, hogy Gyuláról jöttek, ott nagy lövöldözés van, a rendőrség áll tűz alatt, s az összegyűlt tömegbe is belelőttek. Követelte, hogy adjanak fegyvert, mert különben baj lesz. Vallomása szerint azt is kijelentették, hogyha nem adják oda, akkor kinyírják őket. Nővére kihívóan viselkedett, amikor felszólította a határőröket, hogy ha nem adják ki a fegyvert, akkor adjanak ki neki egypár pofont.³⁴

Dandé vallomása alapján az a nézet alakult ki, hogy a fiatalságot meg kell szervezni. Ennek adott hangot Mány Erzsébet, Farkas, Boros és Szilágyi István, valamint Hupli László és Arató Zoltán. Ez ugyancsak azt tanúsítja, hogy Mány Erzsébetet korántsem lehetett volna egyedüli bűnbaknak tekinteni. A bíróság ennek ellenére itt is bizonyítottanak taláta, hogy „*Mány Erzsébet vezetésével ... ennek a csoportnak hangulatát is megváltoztatták és azt is izzóvá tették ... a fő hangadó Mány Erzsébet és a közben ugyancsak odaérkező... Szilágyi István voltak*”. Mány Erzsébet fúriaként kezdte kiáltozni: „*ki az a Kertész, ki az a Kertész? Hogy nem ad fegyvert? A fegyver nem az övé, hanem a népé! Be kell menni, adni kell a határőröknek egy néhány pofont, Kertészt pedig fel kell akasztani, fejen kell csapni...*”. Majd azt mondta, hogyha nem adnak fegyvert, „*árulók és a nép ellenségei*”, a karhatalmat pedig csöcseléknek nevezve azt hangoztatta, hogy meg kell segíteni a gyulaiakat, különben a karhatalom ide is kijön, és itt is összeszedik a fiatalokat. A tétovázó férfiakat gyávának nevezte, és kiabálva küldte őket, hogy hatoljanak be az őrsre.³⁵

Kiss Lajos csitítani akarta a tömeget, de nem rá hallgattak. Dandé szerint Mány Erzsébet megfenyegette azzal, hogy szét kell ütni a fejét.³⁶ Később Szilágyi lett a legnagyobb hangoskodó. Ő volt az első, aki bement az őrsre. Leszidta azokat, akik a hangulatot csitították. Mivel Mány kissé visszafogta magát, még őt is azzal vádolta meg, hogy kém, s a rendőrség küldte ki spiclikedni. Ezt Boros Ferenc cáfolta meg. A vádra talán az adott alkalmat, hogy főhősünk beszélgetésbe elegyedett a főhadnaggyal. A szobába behatoló tüntető Kertész főtörzsőrmestertől követelték a fegyvert. Mikor a hangnem kiéleződött, Mány a fiatalokra hivatkozott, és ezzel őket is feltűzelte. Kertészt is azzal támadta le, hogy: „*magának nincs gyermeke, maga nem félti a gyermekét*”.³⁷ Kertész viszont azt állította, hogy őt főbe lövik, tehát ha kiviszik a fegyvereket, akkor annak a saját felelősségükre kell megtörténnie. Mány erre azt mondta: „*a mi felelősségünkre kiadhatják*”.³⁸ Közben a tömegeből, az utcáról kiabálták: „*mit könyörögtök neki, üssétek agyon, akasszátok fel!*”.³⁹

³⁴ ERDMANN 2006b 505. Ez a pofon-ügy az ítélet indoklásában már úgy szerepelt, hogy fel akarták pofozni a határőröket.

³⁵ ERDMANN 2006b 516, 498.

³⁶ ERDMANN 2006b 498.

³⁷ ERDMANN 2006b 502, 497, 586: Nóvák Mátyás vb-elnök beszámolója a járási tanács vb-hez a forradalmi időszakról.

³⁸ ERDMANN 2006b 490.

³⁹ ERDMANN 2006b 502–503.

A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Mátyás mellett Szilágyi István borbélymester „buzdítása is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a tömeg, élén ... Farkas Mihállyal behatolt az őrsre, a határőröket egy mellékszobába szorították és megkezdték a fegyverraktárak feltörését”.⁴⁰ Míg a főhadnagy Mátyás Erzsébettel beszélgetett, addig a hátsó udvaron 30–40 fő benyomult az őrsre. A hátulsó épületben lévő fegyverraktárról a lakatot leverték, ajtaját betörték. Csizmadia örvezető visszaérkezésekor az őrs már tele volt civilekkel. Látta, hogy az emberek az egyik raktárt feltörték, melyben ruhanemű és fegyver volt. Ebből géppisztolyt vittek ki és puskát. Utána került sor a fegyverszoba feltörésére. Ott golyószórók és géppisztolyok mellett rakétapisztolyok is voltak. Székely Mihálynak volt egy bajonettja, azal feszítette ki a zárat. Időközben áramszünet lett, csak elemlámpával világítottak, ezért azt tisztázni, hogy ki adogatta ki a fegyvereket, nem lehetett. De feltehetőleg ilyen személy nem is volt, hanem mindenki vitt, amit ért. A kavarodásra jellemző Zsótér esete. Ő véletlenül járt arra, amikor felfigyelt rá, hogy hozzák ki a puskát. Mivel ő is akart szerezni, hát kapott is egy géppisztolyt, tárral.⁴¹

Miután Mátyás a hadnaggal kiment a folyosóra, ismét találkozott Bubival, aki meglepetten kérdezte tőle, hogy neki miért nincs még fegyvere. Bevitte a raktárba, s a kezébe nyomott két géppisztolytárat és egy rakétapisztolyt 5 lövedékkel. A pisztoly kezelését el is magyarázta. Ha nem fogadja el a fegyvert, megúszhatta volna a halálbüntetést. Bár vallomása szerint megfordult a fejében, hogy visszaadja azt, szerencsétlenségére ezt mégsem tette meg. Zsótér Mátyással elindult a tömeg után. Zsótér közben lőtt egyet a levegőbe, hogy a többiek várják be őket. Aznap ez volt az egyetlen lövés, amely Gyulaváriban eldőrdült!⁴²

Mátyás Erzsébet egy rakétapisztolyt, Farkas Mihály pedig egy karabélyt szerzett három tár lőszerrel. Zsótér Mátyás egy géppisztolyhoz jutott hozzá két tárral, a többiek pedig az alábbi fegyvereket vették magukhoz: Dandé János egy golyószórót két rakasszal, Szántó Sándor egy golyószórót két rakasszal, Boros Ferenc pedig egy pisztolyt és egy géppisztolyt. Ruzs Mihály, miután a raktárt felfeszítette, egy géppisztolyt szerzett. Szabó János viszont még a raktárak felfeszítése előtt, az őrszobáról vett el egy karabélyt 60 lőszerrel. Ugyancsak egy karabélyt vett magához Kiss A. Ferenc is. Erdős András egy géppisztolyt és egy pisztolyt szerzett, míg Erdős József egy géppisztolyt vett át Farkas Mihálytól. Bay Mihály később jutott géppisztolyhoz. A csoport ezenkívül még egy pisztolyt és egy rakétapisztolyt is elvett, azonban ezeknek a sorsa nem volt tisztázható.⁴³

⁴⁰ ERDMANN 2006b 516.

⁴¹ ERDMANN 2006b 501–503, 496, 516.

⁴² ERDMANN 2006b 496, 490–491.

⁴³ ERDMANN 2006b 517.

A Fehér-Körös hídjánál

A csoport eleje a híd felé tartott. Mány Erzsébet, Szilágyi István javasolták, hogy induljanak a gyulaiak megsegítésére. Indítványuk nem találkozott helyesléssel. Egyesek inkább szülőfalujuk megvédésére összpontosítva erejüket, a Fehér-Körös hídjánál foglaltak állást (2. kép). Nem akarták beengedni a karhatalmistákat, akiket Kávási-csőcseléknek neveztek. Kávási Gyulaváriban volt tanító, majd a megyei tanács elnöke lett. Az volt a szándékuk, hogy ha jönnek a pufajkások, felveszik a harcot, ám, ha harckocsival vagy két-három teherautóval jönnek, nem állnak ellen.⁴⁴

Dandé szerint „*a cél az volt, hogy a karhatalmisták ne menjenek be Gyulaváriba*”. Kb. 10 óra tájban helyezkedtek el a hídnál. Mány vallomása alapján, amikor a hídnál felmerült olyan nézet, hogy vissza kellene vinni a fegyvert, főként Szilágyi volt az, aki ellenezte ezt. Azt hangoztatta, hogy „*legalább Gyulavárit meg kell védeni*”. Ő javasolta, hogy egy páran menjenek el felderítőnek, erre vált ketté a csoport.⁴⁵

A hídnál 19 fegyveres gyűlt össze fél 11 körül, de voltak néhányan, akik csak érdeklődésből, fegyvertelenül csatlakoztak hozzájuk. Farkas Mihály osztotta be, ki hol helyezkedjen el. Azt mondta, hogy mindenki fedezze magát a partnál, és zárják le e hidat. Az egyik golyószóró a híd egyik oldalán, a másik a másikon legyen. Szólt a golyószórósoknak, Dandé Jánosnak és Szántó Sándornak, hogy ha meglátják a gépkocsikat, akkor zárótűzet adjanak le. A hídnál kb. egy órányit tartózkodtak. Ezalatt Farkas egy karabéllyal nem foglalt el tüzelőállást, hanem körbejárta a csoportot, hogy leellenőrizze őket. Olyan utasítást adott, hogy ha meglátják a gépkocsikat, akkor nyissák meg a tüzet, amikor a kanyarban haladnak, mert az úgy a legelőnyösebb. Közölte azt is, hogy amikor ő figyelmeztető lövést fog leadni, az ösztűzet feltétlen meg kell nyitni.⁴⁶

Az utasításai szerint szakszerű tüzelőállást építettek ki. Katonailag ő irányította az embereket, mert rendelkezett harcászati ismeretekkel. Dandé szerint viszont a csoport csak azért fogadta el Farkast a parancsnokának, mert az övénél is nagyobb volt a szája.⁴⁷

A fegyverszakértő véleménye szerint „*katonai szempontból elfogadhatóan helyezkedtek el... A szóban lévő fegyvermennyiséggel ...két-három gépkocsit eredményesen megtámadhatott volna*”.⁴⁸

Visszatérés Gyulára

A gyulai útra végül csak 7-en mentek el. A távozókhoz csatlakozott Mány Erzsébeten és a hűgán kívül Hupli László, Arató Zoltán, továbbá Boros Ferenc, valamint Rusz János és Szabó János. Fel akarták deríteni a helyzetet. Abban marad-

⁴⁴ ERDMANN 2006b 491, 517, 502.

⁴⁵ ERDMANN 2006b 491, 497.

⁴⁶ ERDMANN 2006b 495, 518.

⁴⁷ vfk.vfmk.hu; ERDMANN 2006b 498.

⁴⁸ ERDMANN 2006b 505.

tak, hogy ha segítségre lenne szükségük, Mátyás királyt a rakétapisztollyal riasztó lövést fog leadni, mire a visszamaradó részleg utánuk siet. Útközben felköltötték Bay Mihályt, aki velük tartott. A Dugó-hídig jutottak, de nem találkoztak karhatalmistaakkal.⁴⁹

Ezután Mátyás király utca 43. számú lakása felé haladt a csoport. Erzsike bement felvenni egy kabátot, mert fázott. Eközben odament hozzájuk egy rendőrtörzsőrmester, hogy lebeszélje a társaságot az ellenállásról. Elmondta, hogy a városban nagyon lövöldöznek, és sok karhatalmista van. Éjjel után 2–3 óráig beszélgettek kint az utcán, majd hősönk bement lefeküdni. Otthon találkozott egy Demeter nevű vasutassal, aki azért kéredezkedett be hozzájuk, mivel nem mert kimenni Várba. A rakétapisztolyt neki adta át, mielőtt lefeküdt.⁵⁰

A fegyverek visszaszolgáltatása

Közben a gyulavári szülők is felocsúdtak, és elmentek a gyerekeikért. Kimentek a hídra és igyekeztek rábírnival az ott lévőket a fegyverek leadására. A köztisztviselőként álló Lengyel Imre meggyőzte őket, hogy úgysem tudnának eredményt elérni, hiszen túlerővel állnak szemben, és utánpótlásuk sincs.⁵¹

A tanácselnök-helyettes már délután látta, hogy egy kisebb csoport van a rendőrség előtt, akiket figyelmeztetett, hogy menjenek haza, mert a gyulai ügy nem az ő ügyük. Ezután hazament, majd 10 óra tájban jött vissza, amikor értesült róla, hogy a határőrséget lefegyverezték. Őt hívták segítségül, hogy a fiatalokat térítse észre. Egy határőrrel ment ki a hídra. A fiúk hallgattak rá.⁵²

Éjjel felé 8–10 civil jött ki, a határőrségtől egy katonával. Felszólították a csoportot, hogy vigyék vissza a fegyvereket. Farkas a saját fegyverét leadta, és mondta a többieknek, hogy menjenek haza. Zsótér szerint is éjjeltájban ért ki Lengyel Imre tanácselnök-helyettes. Szavára a puskákat visszavitték.⁵³

Ekkor érkezett vissza a Gyulára előreküldött csoport, akik látván a hangulatot, ugyancsak hajlandók voltak letenni a fegyvereiket. Azok összeszedése eléggé rendszertelenül folyt. Farkas csak letette azt, és elment, a többiek pedig visszavitték őket az őrsre. Ebben segédkezett nekik Demeter is. Nem tartott a csoporttal Arató Zoltán és Bay Mihály, mert ők a fegyvereiket hazavitték. Otthon Bay Mihály háza előtt, az utcán helyezték el, és fűvel takarták le azokat. Azonban értesülve a történetekről, Bay Mihály is jelentette a nála lévő fegyvereket, így 180–200 db lőszer kivételével hiánytalanul megkerült minden.⁵⁴

⁴⁹ ERDMANN 2006b 491, 517.

⁵⁰ ERDMANN 2006b 491–492. Demeter szerepe tisztázatlan az ügyben, mivel részt vett a fegyverek összeszedésében, ellene megszüntették az eljárást.

⁵¹ vfk.vfmk.hu; ERDMANN 2006b 518: érdekes, hogy a bírósági szöveg Németh Imrének nevezte át Lengyel Imrét!

⁵² ERDMANN 2006b 504.

⁵³ ERDMANN 2006b 495–497.

⁵⁴ ERDMANN 2006b 518.

Mindenki fellélegezhetett, azt hihette, hogy az esetnek nem lesz következménye. Végül is a rend helyreállt, nem történt semmi jóvátehető. A hatalom azonban nem így gondolta. Nem bírta elviselni, hogy akad még olyan hely az országban, ahol a forradalom leverése után hat héttel is van olyan csoport, amelyik pacakzni mer vele, amely megkockáztatja a fegyveres ellenállás lehetőségét!

A megtorlás

Letartóztatások

A karhatalom aznap nem ment ki Váriba. Inkább kivárt. Másnap azonban a rendőrség az eljárást megindította, és az elkövetőket kezdte őrizetbe venni.

A résztvevők közül Hupli László és Arató Zoltán disszidált, a többieket a karhatalmi egység letartóztatta. Farkas, Zsótér, Szilágyi, Boros és Rusz már az első napon, december 18-án fogdába került. 20-án követte őket Bay, majd a következő napon Szántóra, Székelyre, Szabóra, Berárra, Kissre és a két Erdősre is sor került. Dandét és Turit csak 27-én tudták kézre keríteni, Mány elfogására pedig még később került sor.⁵⁵

Arról, hogy az esemény és a letartóztatás között hogyan teltek főhősünk napjai, így vallott: *„A következő nap Békéscsabán voltam bevásárolni, közben találkoztam Bubival, aki mondta, hogy a rendőrség a társaságból sokat összeszedett, így jó lesz vigyázni. Elmentem Borost figyelmeztetni. Ugyanakkor a bányászfiú mondta, hogy ő pedig a többit figyelmezteti. Másnap értesültem, hogy édesapámat bevitték, ez kb. 19-én lehetett, én ekkor kimentem a Városerdőbe, és ott a határban tartózkodtam. ...bejártam a városba élelmiszert vásárolni. 10 napig szalmakazalban aludtam.*

*Karácsony után bementem nagybátyám tanyájára Remetén, mondtam, hogy keresnek, félek itt tartózkodni. Ő azt mondta, hogy egy éjszakára ad szállást, utána menjek tovább. ... Ezek után 3-án délelőtt fogott el a rendőrség Sándorhegyen ...Közben ugyanis egy asszonynak elmondtam, hogy benne voltam a fegyveres akcióban, és leszereltük a gyulavári határőrsöt, és ezért bujkálok. Gondolom, ő jelentett fel, mert pénzért akart rejtegetni”.*⁵⁶

A családtagok visszaemlékezései némiképp eltérve adják elő a történeteket. Mány Mária szerint valaki másnap reggel 6 órakor kopogtatott be azzal, hogy Erzsi meneküljön, mert keresni fogják. Mány Rozália pedig úgy tudta, hogy a testvére Remetén bujkált a rokonoknál. Öccse, aki akkor 17 éves volt, vállalta, hogy átússzon a jeges Fehér-Körösön, mivel a hídon katonák járőröztek, hogy kimenekítse Erzsikét Jugoszláviába. De már későn ért oda. Éjszakánként a szántásokat is reflektorozták, szerinte ezért tudták elfogni a testvérét.⁵⁷

---

⁵⁵ ERDMANN 2006b 587, 511–512; ERDÉSZ 2007. 50.

⁵⁶ ERDMANN 2006b 492.

⁵⁷ BOCA 2006; SARUSI 1989. 6.

A vallatás és a vallomások hitelessége

Az elfogottak számára a legsúlyosabb időszak a karhatalmi-rendőri vallatások ideje volt. Zuhogott a gumibot, sűrűn sorjáztak a rúgások és ütések, sokakat vertek félholtra; így születtek meg a vallomások, melyeket kényük-kedvük szerint fogalmaztak meg a vallató tisztek. A Békés megyeiek országosan is a legbrutálisabbak közé tartoztak: Benkovics, Fetter, Baji és Nyírfalvi neve rettegett volt a fogdák világában.⁵⁸

Mányék sem számíthattak kíméletre. A vallatások során mindkettőjüket félholtra verték, egészségesek már nem lettek volna. Szabó István volt az, aki Back Gyula bokszoló társaságában megverte a 14 éves Mány Máriaát, majd később elfogta Erzsébetet. A vallatásokra jellemző, hogy még kishúgát is arra kényszerítették, hogy a nővére ellen valljon. A szájába adott vádak egyenesen ízléstelenek és embertelenek voltak. Sok tanút megfélemlítettek, néhányan merték csak közülük a bíróság előtt megmásítani a kihallgatásukkor felvett vallomásukat. Ebben az időszakban maga Marosán György és Münnich Ferenc, Kádár közvetlen munkatársai is sok időt töltöttek Békéscsabán. Személyesen ellenőrizték az embertelen bosszú és megfélemlítés kivitelezését.⁵⁹

Mány Mária emlékei szerint éjjel mentek ki érte. Fel sem engedték öltözni, csak egy kis félkabátot tudott magára kapni. A békéscsabai laktanyába vitték. Azt mondták neki, hogy addig tartják bent, amíg a nővérét kézre nem kerítik. Mivel még kiskorú volt, a gyámügy fellépésére két nap múlva kiengedték. Édesapja mindent megtett a kiszabadításáért, ezért őt is súlyosan megverték, puskatussal ütlegelték.⁶⁰

A bírósági tárgyalást megelőző ügyészi meghallgatások során eleve súlyos vádat alátámasztó vallomásokot rögzítettek. Felvételükre a vallomást tevőket „meggyőző” körülmények közt került sor. Ha a bírósági tárgyaláson a vallomások eltértek az ügyészségen rögzítettektől, az ügyész azonnal és erőszakosan korrigáltatott.⁶¹

Mány esetében a bíró kérdezett rá annak okára, hogy amíg az ügyész előtti vallomása szerint magát „bűnösnek érezte, a tárgyaláson pedig” miért „csak részben”. A vádlott első reakciója az volt, hogy az ügyészségen senki nem bántalmazta, azonban azt is hangsúlyozta, hogy „az ügyészi összefoglaló szerinti vallomásom nem lett helyesen felvéve”.⁶²

Zsótér ekképpen fogalmazott: „az ügyészi vallomásomban azért szerepel az, hogy tudomással bírtam arról, miszerint a karhatalmistákra tüzet fogunk nyitni, mert Szabó hadnagy, aki kihallgatott, minduntalan hangoztatta, hogy mondjam én is azt, amit a többi”.⁶³ Ez a vallomás is ékesen bizonyítja, hogy a tanúknak mennyire a szájukba rágták azt, hogy mit kell mondaniuk.

⁵⁸ ERDÉSZ 2007. 51–52.

⁵⁹ miep.hu; önkormányzat

⁶⁰ sokkaljobb.hu; CSEH 1989. 22.

⁶¹ ERDMANN 2006b 507.

⁶² ERDMANN 2006b 488.

⁶³ ERDMANN 2006b 496.

A per szereplői

A per elsőrendű vádlottja, Máty Erzsébet

A vallomása szerint⁶⁴ 1936. szeptember 14-én, Rákosszentmihályon született. Édesapját Máty Mihálynak hívták. Érdekes – bár családi viszonyait és pillanatnyi helyzetét ismerve nem túl meglepő –, hogy édesanyja vezetéknévére nem emlékezett pontosan. Dobra helyett Bodor Rozáliát mondott. Édesanyja ugyanis 8 éves korában elhagyta a családját, azóta anya nélkül, az édesapjánál nevelkedett. Apukája 5 hold juttatott földjén dolgozott. Nővére már férjnél volt, a bátyja bányában dolgozott, míg a húga odahaza tartózkodott. Ő 8 általánost és 3 technikumot végzett, közepes eredménnyel. Legutóbb, 1955. augusztus 2-ától a következő év június 2-áig mezőgazdasági technikumi dolgozó volt, de önként kilépett. Súlyosbította helyzetét, hogy két alkalommal is volt büntetve. 1954-ben okirat-hamisítás miatt, egy jelentéktelen összegű táppénzcsalás vádjával a békéscsabai járásbíróóság 2 hónapi börtönre ítélte. Ezt le is töltötte. 1955 áprilisában pedig a gyulai megyei bíróság ítélte 6 hónapi börtönre lopás miatt. Egyszer még közveszélyes munkakerülésért is letartóztatták.

Az október 23-i események a Szeged melletti nagyfai börtönben érték. Két hónap lett volna hátra, amikor november 2-án kijöttek a forradalmi tanácstól, és felajánlották, hogy a laktanyában gondoskodnak róluk, de aki akart, az hazamehetett. Az ügyész előtt 4, míg a bírósági vallomása szerint kb. 11 napig laktanyában maradt.⁶⁵ Ezután Békéscsabára utazott, ahol 3 napig tartózkodott. A Csaba Szállóban aludt egy éjjel, majd Molnár Mihályéknál, a Váradi u. 24. szám alatt. Ezután hazament Gyulára az édesapjához. November 9-től december 17-ig Gyulát nem hagyta el. Nem járt Gyulavárban sem, bár élt ott rokona, de különösebb kapcsolat nem fűzte hozzá.

Az, hogy anyja nélkül nőtt fel, rányomta a bélyegét egész további életére. Ezt a korabeli propaganda nagyon jól kihasználta a befeketítésére. Szinte kínálkozott, hogy rendezetlen életviszonyai miatt őt kiáltsák ki minden baj okozójának, őt tegyék meg felbujtónak. Bizonyára úgy gondolták, hogy egy ilyen emberért nem kár, s könnyen be fogják tudni úgy állítani, hogy az emberek többségének a sajnálatát ne vívja ki, hogy ne válhasson mártírrá (3. kép).⁶⁶

Sokáig úgy tűnt, hogy bevált a terv, de csak eljött az igazság órája. Ma már tisztán látjuk alakját. Nyughatatlan természete mögött igazi forradalmár lélek lakozott. Ez ugyan nem könnyítette meg számára a beilleszkedést a civil életben, az iskolákban s egyetlen munkahelyén sem, de ragyogó szépsége és határozott fellépé-

⁶⁴ ERDMANN 2006b 487–488, 493.

⁶⁵ Ha 11 napig maradt volna helyben, akkor már nem vehetett volna részt a budapesti forradalom harciban, amivel – hűgán keresztül – szintén megvádolták: ERDMANN 2006b 514.

⁶⁶ sokkaljobb.hu: Az 1958-ban megjelent kötet ékes példája befeketítési kísérletüknek: „*Loryóvá degradálni azt a szerencsétlen fiatal nőt, hát annál aligha lehet lejjebb merülni a mocskba!*” – írták róla 2009-ben.

se alkalmassá tette arra, hogy erőteljes hatást váltson ki a környezetére. Így maradjon meg emlékezetünkben!

A másodrendű vádlott, Farkas Mihály

1928. október 10-én, Gyulán született. Édesanyja Mócz Erzsébet, apja Farkas Sándor bádogos volt. Szegényparaszt családból származott. Édesapja alkalmi munkás volt, mivel a földosztás után kapott 5 katasztrális hold földet 1955-ben felajánlotta az állam részére. Testvérei nem voltak. 7 általános iskola elvégzése után bádogos tanonc lett. 1945-től segédként dolgozott Budapesten, a Hirmann-féle fémárugyárban. 1949-ben tényleges katonai szolgálatra vonult be Nagykanizsára, ahonnan 1950-ben a pécsi Dózsa gyalogos tiszti iskolába került. Itt alhadnagyi rendfokozatot szerzett, és Péccett volt hivatásos katonatiszt. 1953-ban hadnagyként szerelt le. Ezután 1954-ig a Gyulai Vízügyi Igazgatóságon dolgozott, majd a fővárosban helyezkedett el bádogos segédként. 1955-ben elvált, gyermeke nem volt. 1956. szeptember 17-től november 15-ig tartalékos továbbképzésre vonult be Hódmezővásárhelyre. Október végén egyszer letartóztatáson volt bevetve. Ezenkívül semmi törvénytelenységben, sem jobboldali, sem baloldali túlkapásban nem vett részt, és fegyvert sem használt.⁶⁷

Neki azt rótták fel, hogy „nem tisztázható körülmények miatt leszerelt”.⁶⁸ Megbocsáthatatlan bűnnek számított, hogy a rendszer által kinevelt hivatásos tisztként egykori „tanítói” ellen lépett fel, ellenük akarta kamatoztatni megszerzett katonai tudását és képességeit: „elrendezte és eligazította, mint képzett katona, tartalékos tiszt megszervezte az ellenállást” (4. kép).⁶⁹

A többi vádlott⁷⁰

Zsótér Mátyás 1920-ban született. Földműves, nős. 3 gyermeke volt, 6 elemi végzett.

Szilágyi István 1912-ben, Nagyszalontán született. Nős, 1 gyermeke volt. Fodrászmester, 2 középiskolát végzett.

Dandé János 1934-ben született. Segédmunkás, 6 elemi végzett.

Turi János 1937-ben született. Segédmunkás, 8 általánost végzett.

Szántó Sándor 1934-ben született. Nőtlen, 5 általános iskolát végzett. Pincérként dolgozott.

Ifj. Bay Mihály 1931-ben Gyulán született. Nős, vízüzemben dolgozó, illetve földmunkás. 6 elemi végzett. Egy alkalommal verekedésért büntették.

---

⁶⁷ ERDMANN 2006b 493–494.

⁶⁸ ERDMANN 2006b 514.

⁶⁹ ERDMANN 2006b 517.

⁷⁰ ERDMANN 2006b 511–512: ahol külön nem jelezzük, az Gyulaváriban született és ott is élt. Zsótér, Szilágyi, Dandé, Szántó, valamint Bay és Boros volt közülük katona, a többiek nem szolgáltak a hadseregben.

Boros Ferenc 1926-ban Gyulán született, s ott is lakott. Nős, van 3 gyermeke. Földműves. 6 elemi végzett.

Rusz János 1937-ben született. Nőtlen, traktoros-gépész, 2 gimnáziumot végzett.

Székely Mihály 1935-ben született. Földműves, 8 általános iskolát végzett.

Szabó János 1922-ben, Nagyzerind községben született. Nős, két gyermek édesapja. Földműves.

Berár János 1936-ban született. Nőtlen, földműves, 8 általános iskolát végzett.

Kiss A. Ferenc 1934-ben született. Nőtlen, segédmunkás. 6 elemi végzett.

Erdős András 1939-ben született Csíktapolca községben. Nőtlen, erdőmunkás, vízvezeték-szerelőnek tanult, 4 elemi végzett.

Erdős József 1937-ben, Csíktapolcán született. Nőtlen, erdőmunkás, 5 elemi végzett.

Közülük Szilágyi István, Zsótér Mátyás, Rusz János, Kiss A. Ferenc, valamint az emigrációra kényszerülő Arató Zoltán és Huppli László is tagja volt gyulavári forradalmi bizottságának.⁷¹

Az ügyész⁷²

Dr. Sajti Imrét 1953. június 15-én, a Nagy Imre-kormány hivatalba lépése után nevezték ki ügyésznek. Sarkadon, uradalmi cselédek és napszámosok között nőtt fel. Azt látta, hogy aki dolgozik, az boldogul, s az emberek összességében jobbat kaptak. Emiatt hitt a rendszerben. 1955-ben hazakerült Gyulára városi és járási vezető ügyésznek. Ötvenhat októberében a forradalmi bizottság őt is felfüggesztette az állásából.

Kb. egy hónap múlva Oláh István csabai helyőrségparancsnok, a későbbi honvédelmi miniszter üzent neki és még két társának, hogy menjenek át a katonai ügyészségre a széthurcolt katonai anyagokat összeszedni. Őt jelölték ki az első ügysző ügyésznek. Emlékezete szerint a statáriumot a fegyveres köztörvényes – tehát nem a politikai – cselekmények visszaszorítására hirdették ki: a gyilkosság, a szándékos emberölés elkövetői és a fegyverekkel való visszaélés ellen. Szerinte akkortájt gomba módra megszorodtak a fegyveres rablások, és a nem politikai indítékú gyilkosságok. Nem tagadta ugyan, hogy voltak politikai indítékú fegyveres cselekmények is a Kádár-rendszer ellen, de az esetek zömét nem ilyenek tartotta.

A rábizott ügy a Mátyás Erzsébet – Farkas Mihály elleni per néven vált ismertté. A vád ellenük nem politikai természetű volt, hanem a fegyverekkel való visszaélés. Akkoriban erős központi irányítás volt. A rendőrséget bízták meg az

---

⁷¹ Vánsza Pál kézírata a Békés Megye Forradalmi Bizottságainak tagjairól.

⁷² vfk.vfmk.hu: Az idézett beszélgetés 1992 nyarán hangzott el Gyulán, Simonyi Imre Százéves cukrászda udvarában lévő lakásán. A találkozót a költő kérte azért, hogy egy nyugodt, tisztázó megbeszélésre szeretne találkozni 1956-os ügyészével, aki ismerete és informátora szerint a szabadon engedését is kijárta. A Békéscsabán élő egykori ügyész, dr. Sajti Imre nyugdíjas rendőrezredes vállalta a beszélgetést, amelyen az érintettek mellett a költőhöz kirendelt gondozónő, Vaszkán Erzsébet és a sorok lejegyzője, Árpási Zoltán vett részt.

ügyek kivizsgálásával, míg az ügyészség kezdetben csak látszólagos törvényességi felügyeletet gyakorolhatott. A rendőrség volt az erősebb. Az ügyészek ezért nagyon fáztak a politikai ügyektől. Ő sem vállalta örömmel, de természetesnek hatott, hogy a megyei főügyész őt mint városi-járás vezető ügyészt jelölje ki a gyulai „ellenforradalmárok” ügyének intézésére. Jellemző, hogy a vádlottak (mármint Simonyiék) szabadon bocsátását egyeztetnie kellett a megyei főügyésszel és a városi pártbizottsággal is. Állítása szerint mindvégig azt tartotta szem előtt, hogy az akkor hatályban lévő törvények szerinti törvényesség talaján állva, a leghumánusabban csinálja végig az ügyeket.

Sajnos az interjú csak érintőlegesen szólt Mányék ügyéről, így az nem derül ki, hogy ez esetben mikor és kikkel egyeztetett. Azt a meggyőződését hangoztatta, hogy mivel köztörvényes, statáriális esetről volt szó, így eleve nem jöhetett szóba más ítélet, mint a halál – pedig ez utólag az egymásnak is ellentmondani látszó rendeletek fényében korántsem tűnik ennyire egyértelműnek. Ahogy az arra irányuló törekvése is nevetségesnek tűnik, hogy a pert politikamentesnek állítsa be. Későbbi tevékenysége (a brutális rendőrségi verések kivizsgálása, Simonyi szabadon engedése) alapján annyit valószínűsíthetünk, hogy Mányék esetében őszintén gondolta a kegyelmi kérvényt, s tett is lépéseket annak érdekében. A per folyamán azonban jogosan vehető a szemére a túlbuzgóság, amit a rá nehezedő politikai nyomásnak, illetve a felsőbbeknek történő megfelelési kényszernek tudhatunk be. Azt sem tartjuk kizártnak, hogy őt is becsapták. Valószínűleg elhitték vele, hogy nyugodt szívvel kérheti a legsúlyosabb ítéletet, mert utána úgyis kegyelmet fognak adni a vádlottaknak.

A hadbíró⁷³

Hadbírónak az egyik legvéresebb kezű bírót, dr. Mátyás Miklóst jelölték ki. A szakmai tevékenységének eredménye volt Mány Erzsébet és Farkas Mihály halálos ítélete mellett – a teljességre törekvés igénye nélkül –, Mecseri János ezredes, Szendi Dezső alezredes, Szabó Pál őrnagy, Rémiás Pál hadnagy és Magyar János kivégeztetése, pusztán azért, mert védték a hazát a Juta dombi fegyveres ellenállás során. Motzer Nándor hadnagyé azért, mert nem akart szolgálni a Kádár-féle hadseregben, Veréb László és Angyal Józsefné Friedl Valéria hűtlenség miatt kapott halálbüntetést. Számos, első fokon halálra ítélt áldozata büntetését másodfokon enyhítették, az ő nevüket most nem soroljuk fel. Tevékenységének jutalmaként 1960 és 1984 között ő volt a Budapesti Katonai Bíróság elnöke.

Munkamódszerére jellemző, hogy halálra ítélte Kristóf László és Palotás Ferenc csendőr tiszthelyetteseket is, mert a hivatali kötelezettségüket teljesítve le kívánták tartóztatni a több emberen elkövetett emberölésért felelős és súlyos államellenes bűncselekmény miatt körözött dr. Ságvári Endrét. Ezen ítélet törvénysértő voltát, a per során az anyagi jog elemi, tudatos semmibevételét a Legfelsőbb Bíróság 2006-ban felülvizsgálati eljárásban megállapította.

---

⁷³ vastagbor.blog.hu

Az ügyvédek

Az ügyész visszaemlékezése szerint dr. Sal István volt Mány védője. Érdekes, hogy ez terjedt el, pedig ő Farkas Mihályt védte. Az ügyész nagyon tisztelte, rendes embernek tartotta. Simonyi hasonlóan vélekedett róla, szerinte is talpig becsületes ember volt. Mány Erzsébet húga viszont azt nyilatkozta, hogy összejátszott az ügyésszel. Azt az ügyész is megerősítette, hogy többször járt nála, de szerinte csak azért, hogy ügyfele érdekében lépjen fel. Valószínűleg belátta, hogy hivatalosan, a per során úgysem tehet érdemi lépéseket, ezért próbálkozhatott meg peren kívül a vádpontok enyhítésére törekedni.⁷⁴

Jellemző, hogy míg a többieknek fogadott ügyvédük volt, a perben Mány Erzsébetet dr. Leskó József kirendelt ügyvéd védte. Zsótér Mátyást, Szilágyi Istvánt, Túri Istvánt, Szántó Sándort, Bay Mihályt és Szabó Jánost a békéscsabai dr. Tóth László; Rusz Jánost, Székely Mihályt, Berár Jánost, Kiss A. Ferencet, Erdős Andrást és Erdős Józsefet a békéscsabai dr. Návai Dénes; míg az ugyancsak békéscsabai dr. Nagy János Dandé Jánost kirendelt, Boros Ferencet pedig választott ügyvédként védte.⁷⁵

Ezekben az ügyekben az ügyvédeknek nem sok szerepet osztottak. A látszatra figyelve eltűrték, hogy jelen legyenek, de sok szavuk nem lehetett. Ha nem akartak maguknak rosszat, be kellett, hogy tartsák a játékszabályokat. A legnagyobb sikert dr. Tóth László érte el Túri István felmentésével, és azzal, hogy Szilágyi Istvánt megmentette a haláltól. Ám összességében dr. Návai Dénes működött a legsikeresebben. Nemcsak azt érte el, hogy Kiss A. János ügyét a vádlott egészségügyi állapotára hivatkozva áttegyék a gyulai járásbíróság elé, de az ő védenői kapták a legkisebb büntetéseket is. Igaz, Erdős András 5 évét leszámítva ezek is 10 esztendőre szóltak, sőt, Székely Mihályra az ő esetében is 12 évet róttak ki.⁷⁶

Az útélethozatal menete

A tárgyalás

Az elszaporodó fegyveres cselekmények visszaszorítására hivatkozva december 11-én statáriumot hirdettek, így a statárium alapján fogták perbe a vádlottakat. A vád ellenük fegyverrel való visszaélés volt. A pernek rossz visszhangja volt Váriban. A Szilágyi és a Mány családot meg akarták lincselni a szülők, akiknek gyermekei őmiattuk kerültek a vádlottak padjára. Az ügyész szerint a tárgyalásra is csak azért kellett rendfenntartó erőket kivezényelni, hogy a Szilágyiékkel szembeni hangulatot kordában lehessen tartani.⁷⁷

---

⁷⁴ vfe.k.vfmk.hu; BOCA 2006.

⁷⁵ ERDMANN 2006b 487.

⁷⁶ ERDMANN 2006b 512–513.

⁷⁷ vfe.k.vfmk.hu: Nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a hangulat csak emiatt lett volna izzó!

A tárgyalást a békéscsabai városházán tartották, a zsúfolásig megtelt nagyteremben. Az ügyet a Kecskeméti Katonai Bíróság tárgyalta. A szervezők a tárgyalás nyilvánossága miatt Marosántól nagyon kikaptak. A nyilvános tárgyalást azért gondolhatták szükségesnek, hogy minél többen lássák, hogy az eljárás törvényesen folyik, de nem számoltak vele, hogy a brutális ítélet meghunyászkodás helyett inkább ellenállást fog kiváltani a hallgatóság soraiból.⁷⁸

Az egykori szemtanúk egyértelműen az elrettentést tartották a tárgyalás céljának. A hatalmon lévők úgy ítélték meg, hogy a fegyverek megszerzését könnyedén bizonyítani tudják, így a statáriumnak érvényt szerezve példás büntetést róhatnak ki a vádlottakra, amit ha nagy hírveréssel tesznek meg, úgy az elrettentő hatása is nagy lesz.

Egy korabeli szemtanú beszámolója szerint egy borús januári napon emberek ezrei gyülekeztek Békéscsaba főterén. Ő véletlenül arra vetődve ott tudta meg, hogy valamilyen tárgyalás lesz. A városháza emeleti ablakaiba hangszórókat szereltek, és mikrofonpróbát tartottak. Hamarosan egy nagy teherautó érkezett a kapu elé, amelynek platójáról pufajkások összeláncolt, hozzá hasonló korú fiatal fiúkat kísérték be a nagykapun. Csak egy volt köztük idősebb, és volt közöttük egy igen szép lány is. Pár perc múlva dzsipen honvédtisztek érkeztek, és fekete Pobjedával néhány civil, aztán becsukódott mögöttük a pufajkás őrizte nagykapu. Majd a Bíróság megkezdte a gyulavári fiatalok tárgyalását. Példát akartak statuálni, hogy az embereket állandó rettegésben tartsák, nehogy még egyszer eszükbe jusson forradalmat csinálni.⁷⁹

A statárium gyorsított bírósági eljárást tett lehetővé. Ezzel vette kezdetét a megtorlás. Az MSZMP vezetésén belül operatív bizottság alakult Biszku Béla vezetésével, melynek joga volt bármely politikai perbe beavatkozni. A helyi pártvezetők is sűrűn avatkoztak be a rendőrségi, illetve bírósági munkába. A tárgyalás menetéből egyértelmű, hogy az elrettentés érdekében néhány halálos ítéletre volt szüksége a hatalomnak. Az ügyész szerint „az országos vezetők a katonai főügyész közvetítésével tolmácsolták, hogy milyen büntetőpolitikát kell folytatni.” S jelen esetben „az események sodra megkövetelte a szigorúbb fellépést”.⁸⁰ Így aligha csodálkozhatunk azon, hogy Mátyás Mária utólag csak „cinikus gúnyelőadás”-nak minősítette az eljárást.⁸¹

A hadbíró a tárgyalást január 8-án 8 órakor nyitotta meg. Közölte, hogy a békéscsabai katonai ügyészség a rögtönítélő eljárás iratait a katonai bíróságnak átadta. Dr. Mátyás Miklós hadbíró őrnagy mellett a jegyzőkönyvvezetést Krenyóczi Jolán őrmester és Dobosi Imréné polgári alkalmazott látta el, míg katonai ülnökként Túri János és Szabó István rendőr őrnagy szerepelt. Az utóbbi közelről ismerhette az ügyet, hiszen a kihallgatásokon is részt vett. Dr. Albert Loránd városi tiszt

⁷⁸ vfk.vfmk.hu

⁷⁹ BOCA 2006; corpuscuit.us

⁸⁰ ERDÉSZ 2007. 50–51; BOCA 2006; CSEH 1989. 22.

⁸¹ CSEH 1989. 22.

főorvos, valamint dr. Kummer Antal rendőr őrnagy orvosi szakértőként; Kóosz Mihály hadnagy, fegyverzeti tiszt pedig fegyverszakértőként szerepelt. Tanúként beidézték Köhöncz Ferenc határőr főhadnagyot, Rausz Károly határőr alhadnagyot, Kertész István határőr főtörzsőrmestert, Csizmadia Ferenc határőr őrzetetőt, Bálint Sándor rendőrtörzsőrmestert, Szilágyi István vb-elnököt, Lengyel Imre tanácselnök-helyettest, Gyapjas Bálint tanácstagot, Demeter Lajos vasutast, özv. Tóth Károlynét, Szabó Mihályt, Kovács Lajost, Erdődi Miklóst, Kis Lajost, Petrás Jánost, Mány Máriaát, Molnár Mihályt és Erdős Sándornét.⁸²

Orvosi szakértőkre azért volt szükség, mivel a 6/1956. Korm. számú rendelet értelmében terhes nőt nem lehetett statáriális bíróság elé állítani. A vizsgálat bebizonyította, hogy jelen esetben nem állt fenn ez a kizáró ok.⁸³

A tárgyalás megkezdése előtt a védelem részéről dr. Návai Dénes ugyan nem kívánta vitatni a cselekmény horderejét, azonban álláspontja szerint a 28/1956. számú rendeletet kiegészítő 32/1956. számú rendelet nem lett közzétéve a megyében hirdetmény útján. Mivel ezen utóbbi tartalmazza az ilyen cselekményekkel kapcsolatosan a halálbüntetéssel való fenyegetettséget, így a védelem álláspontja szerint a vádlottak nem felelhetnek cselekményükért a rögtönítélő bíróság előtt. Ugyanakkor, mivel a cselekményük köztörvényi bűntettet is megvalósítani látszik, így a rendes bírósági úton is felelősségre vonhatók. Becsatolta a Gyulavári Községi Tanács 3/1957. iktatószámú igazolványát, hogy a községi hangos híradó használatában áramkorlátozások voltak, amiből azt a következtetést vonta le, hogy a terheltek nem szerezhettek tudomást a halállal való fenyegetettségről.⁸⁴

A bíróság a kérdés megtárgyalására tanácskozássra vonult vissza. Az ügyész előadása s a beterjesztett bűnügyi iratok alapján úgy látta, hogy a tárgyalásnak sem anyagi-jogi, sem eljárásjogi akadálya nincs. Kétségtelen, hogy az alaptörvényből kimaradt a halállal való fenyegetettség, azonban a kiadott kiegészítés e nélkül is teljesen felesleges, csupán a formai aggályok eloszlatására szolgált. Köztudomású ugyanis, hogy a statárium minden jogrendszerben nemcsak különleges perrendi szabályokat (pl. fellebbezés kizárását vagy gyors eljárást) jelent, hanem egyben a halállal való fenyegetettséget is. Amikor tehát az alaprendelet született, ezt mint feleslegest, kihagyták. Később, hasonló aggályoktól vezetettve, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa ezt a pótlást kiadta. Ezt a rádió útján bemondták, melyet törvényes kihirdetésnek kell tekinteni. A vádlottak cselekményeiket akkor követték el, amikor már az ország értesült több tárgyalás lefolytatásáról és halálos ítéletekről is, tehát szerintük a védelemnek ez az aggálya nem elfogadható. Ennek ellenére a bíróság felhívta a katonai ügyészt, hogy a következő nap lefolytatandó bizonyítási eljárásra idézzen be a gyulavári tanácstól két dolgozót, akik a helyi viszo-

⁸² ERDMANN 2006b 485, 487, de a tanúk névsora csak az eredeti iraton szerepel: Ht. Lt. KB. Rögt. I. - 24/1957.

⁸³ ERDMANN 2006b 506, 508.

⁸⁴ ERDMANN 2006b 485–486.

nyokkal tisztában vannak, és az ottani közhangulatról is tudomással bírnak. Emellett szükségesnek látta még két, állami alkalmazásban nem lévő helyi lakos kihallgatását, melyekkel a bíróság a felmerült aggályokat kívánta eloszlatni.⁸⁵

Lett is volna mit eloszlatni, hiszen ez az érvelés egy bíró szájából igencsak hiteltelennek hangzik. A magyar jogrend soha nem ismerte el az angolszász világban élő precedensjog használatát, így arra hivatkozni, hogy a statárium kihirdetése halálbüntetéssel szokott járni, nem tekinthető megalapozott érvelésnek. Nem véletlenül gondolták ezt így maguk a törvényhozók is, s egyértelműsítették később a rendeletet. Ám egy hivatalosan ki sem hirdetett, illetve meg sem jelentetett rendelet alapján perbe fogni s elítélni embereket, igencsak távol áll a mai, jogállami felfogásunktól. Akkor azonban mindez egy fikarcnyit sem számított!

Itt a 28/1956. számú törvényerejű rendeletet⁸⁶ kiegészítő 32/1956. számú rendeletről⁸⁷ volt szó. Az utóbbi szerint amennyiben a vádlott bűnös a statárium hatálya alá eső cselekedetben, akkor halálos ítéletnek kell születnie. A december 11-i törvényerejű rendeletet részletező 6/1956. számú kormányrendelet⁸⁸ 10. §-a ugyan büntetés-ként szintén halált írt elő, kivéve, ha a köznyugalom és a társadalmi rend védelme nem teszi szükségessé azt. Ezekben az esetekben 10–15 év lehetett a büntetési tétel. Továbbá a 20 év alatti vádlottak esetében szintén lehetőséget adott 5–15 éves börtönbüntetés kiszabására.⁸⁹ Tehát korántsem volt mindegy, hogy melyik rendelet alapján hoznak ítéletet!

Miután a bíróság lazán túllépett a védelem igencsak megalapozott aggályain az eljárás törvényességét illetően, sor kerülhetett a vádlottak meghallgatására. Ezt követte a bizonyító eljárás lefolytatása, a tanúk kihallgatása.

Az aggályra okot adó kérdésben beidéztet tanúk közül Bálint Sándor rendőrtörzsőrmester úgy nyilatkozott, hogy „*Gyulaváriban rádión kívül dobszóval is ki lett hirdetve a statárium*”.⁹⁰ Csizmadia Ferenc őrvezető bizonytalanul állította, hogy a tömegben valaki „*mondta, meg kell ezt gondolni, mert statárium van, baj lesz belőle*”.⁹¹ Szilágyi István tanácselnök szerint „*a statárium ki volt hirdetve, dobszóval is, de a rádióból is hallottuk. Köztudomású... a statárium. Kétségkívül voltak világykorlátozások. Ennek ellenére, a rádióhírek a faluban ismeretesek voltak*”.⁹² Kovács Lajos megerősítette: „*A statárium ... ki volt hirdetve, úgy gondolom, köztudomású. A községünkben igen sok rádió van, a községünk elég művelt, politikus is, így a lakosság többsége a statáriumot tudta*”.⁹³ Lengyel Imre tanácselnök-helyettes is

⁸⁵ ERDMANN 2006b 486–487.

⁸⁶ Magyar Közlöny 100. 1956. XII. 11.

⁸⁷ Magyar Közlöny 103. 1956. XII. 13.

⁸⁸ Magyar Közlöny 101. 1956. XII. 12.

⁸⁹ ERDMANN 2006b 508, 522.

⁹⁰ ERDMANN 2006b 499.

⁹¹ ERDMANN 2006b 502.

⁹² ERDMANN 2006b 503.

⁹³ ERDMANN 2006b 503–504.

hasonlóképpen vélekedett, bár arra felhívta a figyelmet, hogy a rádiót kevesen hallhatták: „*A statárium köztudomású, ki lett plakátozva... A rádió is bement, bár az áramkorlátozások miatt azt kevesen hallották*”.⁹⁴ Erdmann Gyula megállapítása szerint az elhangzottak ellenére sem igazolódott be a falragaszok és a helyi sajtó kielégítő információs szerepe. Ezt jelzi Dandé vallomása is: „*A statáriumról nem hallottam, a gyulai húsipari vállalatnál dolgoztam, mindennap bejártam. Mondják, hogy ki is volt falragaszolva, de én figyelmen kívül hagytam...*”.⁹⁵ Jellemző, hogy az ügyész felszólítására megváltoztatta a vallomását.

A bíróság úgy foglalt állást, hogy a statáriális eljárás lefolytatásának nem az előfeltétele, hogy minden terhelt tudjon róla, hanem az, hogy ez helyileg ki legyen hirdetve, és köztudomásúvá váljon. Márpedig szerintük ilyen vonatkozásban az ügyben semmilyen aggály nem merült fel, tehát az eljárást le lehet folytatni.⁹⁶

Felmerült a védelem részéről, hogy a bíróság értékelje a cselekménytől való önkéntes elállást, mint korlátlan enyhítésre okot adó körülményt. A bíróság elfogadta, hogy az önkéntes elállást nem lehet vitatni, azonban szerintük a cselekménynek ennek ellenére, a statárium miatt komoly következménnyel kell járnia. Kétségtelen, hogy a fiatalok igyekeztek a bőrüket menteni a fegyverek visszavitelével, azonban, ha közben a karhatalom kiment volna, akkor tömeges vérontásra kerül sor, mert el voltak szánva a küzdelemre, és nem rajtuk múlt, hogy a szándékuk nem sikerült. Emiatt az önkéntes elállás az ítélet korlátlan enyhítésére lehetőséget nem ad, azonban ezt a körülményt a büntetések mértékének megállapításánál figyelembe veszik.⁹⁷

A védők végezetül felvetették a tömeghisztéria és a tömegpszichózis kérdését. Próbálták úgy beállítani, hogy a védenek a tömegszuggeráció hatása alatt cselekedtek, miután meghallották a rémhíreket, és értesültek a karhatalom túlkapasáiról. Ennek kérdésben a bíróság a következő megállapításra jutott: „*Kétségkívül megállapítható, hogy a tömeg szétesztatása során a nem kellő szakképzettséggel rendelkező karhatalmisták a riasztólövéseket vigyázatlanul adták le s történtek a karhatalom részéről a tömeg szétesztatása során puskatussal és kézzel végrehajtott bántalmazások is*”.⁹⁸ Véleményük szerint azonban, mivel egy „*terheltet sem ért az eset alkalmával semmi sérelem ...egyik ott résztvevő terhelt, vagy hozzátartozója sem lett bántalmazva és így még az sem fogadható el, hogy felindulásukban vagy jogosnak vélt sérelmük orvoslása céljából ...cselekedtek*”.⁹⁹ A gyulai esemény ezért „*a józan ész, a logika és a becsület törvényei alapján nem indító ok arra, hogy erőszakos úton fegyvert szerezzenek, lefegyverezzenek egy határőrsöt, hogy fegyveresen*

⁹⁴ ERDMANN 2006b 504.

⁹⁵ ERDMANN 2006b 508, 497–498.

⁹⁶ ERDMANN 2006b 519.

⁹⁷ ERDMANN 2006b 519.

⁹⁸ ERDMANN 2006b 519.

⁹⁹ ERDMANN 2006b 520.

akarják megtámadni az államhatalom fegyveres erőit”.¹⁰⁰ Álságos módon azt igyekeztek bizonyítani, hogy ha valamelyiküket sérelem is érte volna, annak akkor is jogi, bírósági úton kellett volna jogorvoslatot kérnie. El lehet képzelni, hogy az akkori körülmények között mekkora sikerre számíthatott volna az, aki a karhatalmistákat akarta volna beperelni, ellenük óhajtott volna jogorvoslatra szert tenni!

Az ítélet megfogalmazása szerint a bíróság tekintettel volt a tömeghatásra, ez azonban a fő vádlottaknak inkább csak súlyosbította a helyzetét. Figyelemmel voltak arra, hogy a nevezettek milyen módon sodródtak bele az eseményekbe és szerepüknek megfelelően állapították meg a büntetésüket. Figyelembe vették, hogy Máty, Farkas, Borsos és Szilágyi kivételével „mindegyik terhelt ösztönző hatásra, és lázító hangú rémhíreket tartalmazó demagóg nyilatkozatra fogott fegyvert”.¹⁰¹

A vári lakosok, a szülők és rokonok érthetően arra törekedtek, hogy a falubeli fiatalokat mentseék. Ennek következtében alakult ki az a kép, hogy Máty Erzsébet és Farkas Mihály okozták a bajt, ha ők nem lázítanak, nem történt volna semmi. Bálint úgy vélte, hogy „a tömeg nyilvánvalóan a gyulai lövöldözés miatt bősziült fel, és lehet, hogy nem is tettek volna semmit ... ha a gyulaiak nem jönnek ki. Egyéni megjegyzésem az, hogy a gyulavári tömeg méltatlankodott, de többet nem tett volna, ha a gyulaiak nem jönnek”.¹⁰² Kertész is határozottan állította, hogy „a fő hangadó Máty Erzsébet volt, ha ő nem jön be az őrsre, akkor a tömeg szépen eloszlik”.¹⁰³ Szilágyi István is úgy értékelte, hogy a „lakosságot ez az eset kétségkívül bántja ... (s) ha kívülről nem jönnek, az ottani fiatalság nem csinálja”.¹⁰⁴ Kovács szerint „úgy a lakosságnak, mint nekem is az a véleményem, hogy a község fiatalja, jórészt az elmúlt eseményektől felcsigázva, meggondolatlanul keveredett ebbe bele. Határozott véleményem, hogy ha külső hangoskodók nem jöttek volna, akkor ez nem történt volna meg”.¹⁰⁵ Lengyel is próbálta menteni a váriak tettét: „A gyulavári község, ill. lakosság fel van kavarva, sajnálják a fiatalokat, hogy azokat valami gyulai nő és társai félrevezették. Véleményem szerint ... mindez nem történik meg, ha kérdéses személyek nem jönnek Gyuláról és nem viszik bele a fiatalokat”.¹⁰⁶

A rendőrök és a határőrök felelőségéről, arról, hogy fegyverrel a kezükben semmit sem tettek a heveskedő fiatalok lecsillapítására, szó sem esett. Kertész fő-törzsőrmester orra előtt vitték el a fegyvereket, de semmit sem tett, mert meg volt ijedve, mivel a tömegben egyesek a felakasztását emlegették. Ebből a szempontból nagyon találó Dandé megjegyzése: „a határőrök emberségesek voltak, hogy nem lövöldöztek ránk, másik részről azonban azzal, hogy nem akadályozták meg a beha-

¹⁰⁰ ERDMANN 2006b 520.

¹⁰¹ ERDMANN 2006b 520.

¹⁰² ERDMANN 2006b 500.

¹⁰³ ERDMANN 2006b 502.

¹⁰⁴ ERDMANN 2006b 503.

¹⁰⁵ ERDMANN 2006b 503.

¹⁰⁶ ERDMANN 2006b 504.

tolást, velünk szemben rosszat tettek, mert ha a tömeg a riasztólövésre szétszalad, nem kerültünk volna ennyien bíróság elé”.¹⁰⁷

Számos kérdés megoldatlan maradt, így tisztázatlan „Bubi” szerepe és személye, és az is, hogy jártak-e már gyulai diákok Mány Erzsébeték előtt teherautóval Váriban fegyverért vagy sem. Zsótér például még délután látott egy fiatalokkal megrakott teherautót Gyula felé hajtani. Az ügyészt és a bírót azonban csak a vád alátámasztása érdekelte, nem az ügy egészének a feltárása.¹⁰⁸

Mány Erzsébet értelmes, világosan érvelő fiatal lány volt. A perben bűnbakká és áldozattá tették, bár korántsem egyértelmű, hogy ő volt az elsőszámú bűnös.¹⁰⁹ Igazat adhatunk neki, amikor kifejtette, hogy „csak részben érzem magam bűnösnek”. Vallomása szerint „én is buzdítottam a népet és fegyvert fogtam. Az viszont nem felel meg a valóságnak, hogy egyedül uszítottam volna a tömeget. Abban sem érzem magam bűnösnek, hogy én szerveztem a tömeget”. Tettét – valószínűleg nem a legszerencsésebben – azzal indokolta: „azért álltam be a fegyveresek csoportjába, mert az elmúlt 12 évre gondoltam, hogy el fogják az embereket hurcolni, mint azelőtt”.¹¹⁰

Ahhoz, hogy fegyverbirtoklás vétségében bűnösnek mondhassák ki, tisztázni kellett, hogy a rakétapisztoly, amit elsődlegesen jelzőlővések leadására használtak, lőfegyvernek minősül-e. A fegyverszakértő kétséget nem hagyva, egyértelműen kijelentette: „A rakétapisztoly lőfegyvernek minősül, 50–60 m-re életveszélyes, egy embert agyon lehet vele löni égetés folytán”.¹¹¹

A katonai ügyész Mány Erzsébet, Farkas Mihály és Szilágyi István esetében a legsúlyosabb büntetés kiszabását kérte, míg Zsótér Mátyás és Boros Ferenc esetében szükségesnek tartotta a legsúlyosabb börtönbüntetés alkalmazását. A többi vádlottnál mérsékeltőbb börtönbüntetést is elegendőnek látott.¹¹²

A védők egyöntetűen azt állították, hogy az eset nem volt súlyos, mert helyi viszonylatban a köznyugalom helyreállt. Foglalkoztak a rémhírek okaival, a kárhatalom intézkedéseinek „esetleges” feleslegességével. Mentségül a vádlottak büntetlen előéletét, illetve Mány esetében azt is felhozták, hogy gyermekkorában anyai nevelés nélkül nőtt fel. A statáriális eljárás helyett a Btk. 14. §-át kérték alkalmazni. Az első négyrendű vádlott élt azzal a lehetőséggel, hogy az utolsó szó jogán nyilatkozzon: Mány azt emelte ki, hogy nem ő volt a fő szervező. Mindannyian nehéz családi körülményeikre hivatkoztak, és méltányos büntetést kértek. A tanács elnöke kihirdette, hogy a bíróság zárt tanácskozássra vonul vissza 12 órakor, és az ítéletet délután 17 órakor hirdeti ki.¹¹³

¹⁰⁷ ERDMANN 2006b 498.

¹⁰⁸ ERDMANN 2006b 507–508, 495–496.

¹⁰⁹ ERDMANN 2006b 508.

¹¹⁰ ERDMANN 2006b 487, 492–493.

¹¹¹ ERDMANN 2006b 505.

¹¹² ERDMANN 2006b 506.

¹¹³ ERDMANN 2006b 506.

Zárt ülés

Január 10-én délben a bíróság zárt tanácskozást kezdett. Mivel az ügy során a gyulai eseményekkel kapcsolatban több utalás történt, ezért a tanács elhatározta, erről a helyi szervektől kér tájékoztatást. Az ülnökök beszámoltak az általuk közvetetten szerzett ismereteikről, amelyek megegyeztek a tanács elnökének információival: „a megyében történt nyugtalanságoknak mindig Gyula volt a központja, mivel társadalmi összetételénél fogva ez a város erősen polgári jellegű és így a zavart keltők könnyebb talajra találtak”.¹¹⁴

A zárt ülést az indokolta, hogy mivel az események kiindulópontja a gyulai esemény volt, ennek tisztázása felvetette a karhatalmisták felelősségét. Ezt viszont a hatalom szempontjából a még bizonytalan légkörben nem lett volna szerencsés dolog megszéllőztetni. El is tekintettek az eset alaposabb kivizsgálásától. Összességében arra a megállapításra jutottak, hogy a karhatalmisták esetleges túlkapásai nem szolgálhattak elegendő indokul a gyulavári eseményekhez.¹¹⁵

Az ítélet közzététele

Az ítélet kihirdetése 1957. január 10-én 17 óra 10 perckor vette kezdetét.¹¹⁶

A katonai rögtönítélő bíróság bűnösnek mondta ki a vádlottakat fegyver és lőszer engedély nélküli tartása, illetve az azzal való visszaélés büntetésében. Az első- és másodrendű vádlottat ezért halálra; Szilágyi Istvánt felbujtóként 15; Boros Ferencet és Zsótér Mátyást 13; Székely Mihályt, Szántó Sándort és Dandé Jánost 12; Bay Mihályt 11; Erdős Józsefet, Berár Jánost, Rusz Jánost 10; míg Erdős András 5 évre ítélték. Összesen 135 év börtönt osztottak ki. Turi Istvánt, aki nem fogott fegyvert, felmentették, Kiss A. Ferencnek az ügyét pedig egészségügyi okokra való hivatkozással áttették a járásbíróságra (5. kép).¹¹⁷

Indoklásában az ügyet igyekeztek igen jelentősnek beállítani arra hivatkozva, hogy „az általuk jogtalanul igénybe vett tűzfegyver nemcsak egy felvonulásban lévő, hanem harcalakzatot elfoglaló század teljes felmorzsolására is elegendő lett volna. Nevezettek mindent megtettek a tekintetben, hogy a karhatalmat, ha az Gyuláról kimegy, megtámadják, megsemmisítsék”.¹¹⁸

Mátyás esetében a halálbüntetést arra való hivatkozással mondták ki, hogy „az egésznek ő volt a mozgatója, ő volt az, aki a kósza híreket felnagyítva a gyulavári tömeget belevitte ebbe a fegyveres akcióba, főként neki köszönhető, hogy társai a fegyverraktárt feltörték ...Nevezett, mint nő, nagyobb hatást tudott gyakorolni a tömegre, mellyel ő visszaélve mindent megtett, hogy célját elérje, amely sikerült is neki”.¹¹⁹

¹¹⁴ ERDMANN 2006b 509–510; Ht. Lt. KB. Rögt.-I. 24/1957.

¹¹⁵ ERDMANN 2006b 520.

¹¹⁶ ERDMANN 2006b 511, 507.

¹¹⁷ ERDMANN 2006b 516, 521.

¹¹⁸ ERDMANN 2006b 518.

¹¹⁹ ERDMANN 2006b 520.

Farkas esetében azt hozták fel, hogy mint katonailag képzett tartalékos tiszt amellett, hogy „a tömeghangulat felszításában részt vett, az akció fegyveres szervezését magára vállalta, a fegyverek elosztását szakszerűen elvégezte ... mindent megtett azért, hogyha jön a karhatalom, a rendelkezésre álló tűzfegyverekkel azt fel tudják morzsolni”¹²⁰

Az ítélet hangsúlyozta, hogy tekintettel a köznyugalomra, a bíróság a vádlottak zöménél „eltekintett a legsúlyosabb büntetés kiszabásától ... (de) az I. és II. terhelnél a legsúlyosabb büntetés kiszabásától nem lehetett eltekinteni”, mivel ha „nem mennek ki Gyulaváriba, akkor ... nem fajul el ennyire a dolog”¹²¹

Szilágyi azért menekülhetett meg a golyótól, mivel „ravaszul nem fogott fegyvert, hanem csupán a buzdítás munkáját végezte. Nevezett mindenütt megjelent és izgatta a kedélyeket. Figyelemmel azonban arra, hogy a rémhíreket ő is másodkézből kapta, ... a bíróság nála a halálbüntetés kiszabásától eltekintett ...Neki, mint megfontolt, idősebb ... köztisztviselőként álló helyi iparosnak nem ilyen irányban kellett volna tevékenykednie és buzdítania a fegyveres akciót, hanem a hangulat leszerelése lett volna egyenesen állampolgári kötelessége”¹²²

Az ügyész a későbbi visszaemlékezésében úgy kommentálta, hogy személy szerint sajnálta az elítélteket, mivel őket feltűzelték olyan felnőttek, akiknek nagyobb felelőséggel kellett volna tartozniuk a tetteikért.¹²³ Ez rajtuk az adott helyzetben már nem segített.

Boros azért kaphatott a többiekénél súlyosabb ítéletet, mert ő is felbujtónak számított, Zsótér pedig a felelőtlenül leadott lövés következményeként. Székely ügyét a fegyverraktár feltörése, Szántóét és Dandéét a golyószórók kezelése, Bayét pedig a fegyver elrejtése miatt ítélték meg súlyosabban. Erdős András viszont kiskorúsága miatt kaphatott a többiekénél enyhébb büntetést.

A statárium ellenére is megdöbbentő a két halálos ítélet, hiszen a rémhírek és félelmek közepette, továbbá a karhatalom brutális gyulai fellépését követő légkörben történt a gyerekesnek tekinthető fegyveres akció. Ráadásul a vádlottak egyetlen lövés nélkül leadták a megszerzett fegyvereket. Mány Erzsébet semmiképpen sem szolgált rá a halálbüntetésre, ő egyértelműen bűnbak lett, őt nem védte (ahogy Farkast sem) a gyulavári lakosság szolidaritása, és a tanúvallomások is rá és Farkasra voltak kihegyezve. Fontos szempont az is, hogy a 32/1956. számú törvényerejű rendeletet, amely a halálbüntetés lehetőségét tartalmazta, Váriban nem hirdették ki, legalábbis szélesebb körben nem vált ismertté. Az ítéletet tehát egyértelműen a megfélemlítés, a fenyegetés és a bosszú jegyében hozták. Az ekkor még gyenge lábbon álló kádári hatalomnak szüksége volt az elrettentésre.¹²⁴

¹²⁰ ERDMANN 2006b 520.

¹²¹ ERDMANN 2006b 520.

¹²² ERDMANN 2006b 520–521.

¹²³ CSEH 1989. 22.

¹²⁴ ERDMANN 2006b 521.

Az ítélet fogadtatása

A halálbüntetés kihirdetésekor mindketten összetörtek, sírtak. A többi vádlott pedig fellélegzett, hogy megúszták börtönnel. Amikor az ügyész a fő vádlottakra halált kért, az addig csak hallgató sokaságban elkiáltotta magát valaki: „Gyilkosok!” A következő pillanatban: „Gyil-ko-sok! — Gyil-ko-sok! — Gyil-ko-sok!” – kiáltotta ütemesen a városháza előtt összegyűlt csabai lakosság, a nép köztársasága nevében ítélezők fülébe.¹²⁵ Ilyen reakcióra aligha számítottak!

A nem szűnő, ütemesen dörgő kiáltásra a pufajkás kapuőrön az idegesség jelei mutatkoztak, ezért szemtanúnk kíváncsian az üres járda széléig, az őr közvetlen közelébe ment előre. Ekkor a nagykapu résnyire megnyílt: két társa nézett ki rajta a járda mindkét irányába – pár szót váltva a kívül állóval –, majd visszahúzódva becsukták a kaput. Jobbról, a (rég) Posta felől egy cingár fiatal fiú, Mlinár Mihály¹²⁶ közeledett az üres járdán. Egy triciklit hajtott mindig, kifutófiú lehetett valahol. Amikor odaért, az őr koppantott kezével a kapun, az hirtelen kinyílt, és berántották a gyanútlanul arra haladót. A pufajkások géppisztolyusaikkal versengve, sújtva zúzták a már kövezeten fekvőt. Aztán kinyílt a nagykapu, és a törve zúzott testet kidobták a járdára. Ez hatott. Távolodó hullámként halt el az ütemes tiltakozás.¹²⁷

A kegyelmi kérvény

Az ítélet meghozatala után, 18 órától a tanács félértézés tárgyalást tartott a kegyelmi kérvény elbírálása ügyében. A tanács elnöke megállapította, hogy mindkét vádlott, mind a védők kegyelmi kérelmet nyújtottak be. Mány Erzsébet esetében azt találták figyelembe veendőnek, hogy alig múlt 20 éves, s fiatal korában szülő nélkül nevelkedett, ami miatt a magánélete rendezetlen volt. Mindez indokoltá tette, hogy őt az Elnöki Tanács kegyelemben részesítse. A kegyelmi kérelem teljesítését a tanács egyhangúan és határozottan pártolta. Farkas vonatkozásában azt emelték ki, hogy munkás, a néphadseregben tisztként szolgált. A szülei eltartásáról is ő gondoskodott. Büntetlen előéletű, s életmódjával ezt megelőzően kifogás nem merült fel. A bíróság így az ő vonatkozásában benyújtott kegyelmi kérelmet is egyhangúan és határozottan pártolta. Talán ezeknél is meghatározóbban esett latba, hogy a katonai ügyész is pártoló álláspontot terjesztett elő. Ennek ellenére hangsúlyozták, hogy a nevezettek szerepe a bűncselekmény elkövetésében olyan jelentős volt, hogy a bíróságnak nem állt módjában a legsúlyosabb büntetés mellőzése, viszont nevezettek személyes körülményeinek taglalása után a kegyelmi kérelmüket teljesíthetőnek tartotta.¹²⁸

Az ügyész szerint a statárium rendelkezései szerint egyedül neki volt lehetsége kegyelem kezdeményezésére. Ezt nyilvánosan kellett kérnie a büntetés kihirde-

¹²⁵ vfk.vfmk.hu; corpuscuit.us

¹²⁶ †1957. 11. 19. Kórház u. 3.

¹²⁷ corpuscuit.us

¹²⁸ ERDMANN 2006b 522–523; Ht. Lt. KB. Rögt. - I. 241/1957.

tése után. Ezért ő az ítélet elhangzása után felállt, és kezdeményezte a kegyelmet. A bíróság elvonult a megtárgyalásra, majd visszatérve kihirdette, hogy kegyelem gyakorlására tesz előterjesztést. Állítása szerint nemcsak az ügyvéddel együtt volt az az álláspontjuk, hogy nem kellene végrehajtani az ítéleteket, de maga a bíróság sem akarta azokat végrehajtani.¹²⁹

Azt ugyancsak az ügyésztől tudjuk, hogy a kegyelmi kérvénynek megpróbált utánjárással érvényt szerezni. Volt, amikor együtt mentek fel Pestre az ügyvéddel: Sal az Igazságügyi Minisztériumba, ő pedig a Legfőbb Ügyészségre. Nagy Károly országgyűlési képviselővel legalább ötször hívták a Legfőbb Ügyészséget, egyszer pedig fel is utaztak, hogy személyesen próbálják meg kijárni a kegyelmet. Az ügy jól állt, mert sikerült elérniük, hogy az Igazságügyi Minisztérium is, meg a Legfőbb Ügyészség is azt javasolta az Elnöki Tanácsnak, hogy adjon kegyelmet. A furcsa csak az volt, hogy amíg a kegyelmi ügyekben négy-öt nap alatt döntöttek, addig ezt három hétig is elhúzták. Háromszor is tárgyalták az esetet, míg harmadszorra – nyilván felsőbb utasításra – elutasították a kegyelmi kérvényt.¹³⁰

Érdekes, hogy az Elnöki Tanács határozatát egy megbízott igazságügy-minisztériumi főosztályvezető, dr. Jahner-Bakos Mihály hadbíró alezredes közölte az érintettekkel. Január 31-én kelt értesítése szerint a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1957. január 28-án kelt elhatározásával a kegyelmi kérvényeket elutasította.¹³¹

Talán nem lesz érdektelen egy pillantást vetnünk, hogy ebben az időben kik is alkották az Elnöki Tanácsot, kiknek a kezében volt a kegyelem megadásának lehetősége – még akkor is, ha nagy valószínűséggel ők is utasításra cselekedtek. Elnök: Dobi István; helyettesei Nagy Dániel és Révai József; titkára Kristóf István. A tanács további tagjai: Ács Lajos, Andics Erzsébet, Barcs Sándor, Gáspár Sándor, Gosztonyi János, Harustyák József, Kovács István, Mihályfi Ernő, Nánási László, Parrago György, Rónai Sándor, Rusznyák István, Seregélyi László, Szabó Pál, Uszta Gyula. 1957-ben, így elképzelhető, hogy már a döntés után vált taggá: Kis Károly, Olt Károly, Péter János, Reszegi Ferenc és a békéscsabai Szobek András.¹³²

Érdekes ebből a szempontból Mány Rozália visszaemlékezése. Szerinte a kegyelmi kérvényt az ügyvéd írta, s többen is vállalták, hogy azt az aláírásukkal támogatassák. Állítása szerint annyi támogató aláírás gyűlt össze, hogy édesapjával két nagy táskában vitték fel őket a parlamentbe. Ez is azt mutatja, hogy mennyire nem érte el a súlyos ítélet a remélt megfélemlítő hatást, ha ilyen sokan a nevüket merték adni annak megváltoztatását remélve. Bár sokáig várták, illetve nem vették komolyan őket, végül csak kijött hozzájuk egy katonatiszt. Azzal biztatta őket, hogy

¹²⁹ vfk.vfmk.hu

¹³⁰ vfk.vfmk.hu

¹³¹ ERDMANN 2006b 525; Ht. Lt. KB. Rögt. - I. 24/1957.

¹³² wikipedia.org

nyugodtan hazamehetnek, megkapják a kért kegyelmet. Valószínű, hogy csak el akarták őket távolítani. Ők örömmel táviratoztak haza, azután alig érkeztek meg, amikor zörgettek náluk, hogy induljanak elbúcsúzni a testvérüktől.¹³³

Az elutasító határozatot 1957. február 1-jén, 21 órakor hozták az érintettek tudomására. A tanács elnöke ekkor közölte, hogy az ítéletet másnap, február 2-án reggel végre fogják hajtani. A jegyzőkönyv vezetője szűkszavúan közölte, hogy „*a fentieket az elítéltek és védőjük megértették, a katonai ügyész tudomásul vette*”.¹³⁴ Az ügyész a visszaemlékezésében nem talált más indokot az elutasításra, mint hogy belpolitikai okok játszhattak közre. Amikor rákérdeztek, hogyan fogadták az ítéletet, ennyit mondott: „*Hát nézze, olyankor már nem beszámítható az ember...*”.¹³⁵

Az utolsó órák

Búcsú a szülőktől

Az elítélteket a szegedi börtönbe vitték, de a kegyelmi kérvényük sorsának ismertetésére visszazállították őket Békéscsabára. Az elutasítás kihirdetését követően egy ideig Mány Erzsébet és Farkas Mihály a bíróság folyosóján feküdt. Pénteki napon, éjjel 1 óra tájt zörgették fel a rokonokat, hogy menjenek elbúcsúzni. Édesapja, édesanyja, húga és nővére vehetett tőle búcsút. Az ajtóban állt egy őr, és ügyelt rá, hogy mit beszélnek egymással. Egyszerre csak egy személy mehetett oda hozzá. Erzsike ott feküdt, egy egyszemélyes hordágszerű, pléddel letakart heverőn. Egy fehér galléros kék ruha volt rajta. A látogatók hat hivatalos személyt láttak körülötte. Közöttük volt Münnich Ferenc (ekkor a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke volt, s egyébiránt a női nem nagy kedvelője), aki „*cipőjével a fekvő Mány Erzsébet ruháját feltaszítva megalázó, perverz kijelentést tett, aztán továbbment*”.¹³⁶

A halálos ítélet végrehajtása előtt Mány Erzsébet egy hordágyon feküdt. Felülni sem tudott, mert a kivégzés előtti napokban a verőlegények még egyszer kegyetlenül megverték őket. Ezután egyikük sem tudott már a saját lábán megállni. Mány Erzsébet nyugodt volt, erős tudott maradni ebben a helyzetben is. Még ő vigasztalta szüleit, mondván: a halál csak jót fog neki tenni, hiszen ő már úgyszólván gyógyíthatatlan nyomorékká vált.¹³⁷

---

¹³³ SARUSI 1989. 6; BOCA 2006.

¹³⁴ ERDMANN 2006b 525; Ht. Lt. KB. Rögt. I. -24/1957.

¹³⁵ vfeek.vfmk.hu

¹³⁶ miep.hu; SARUSI 1989. 6.

¹³⁷ ujkigyos.hu; BOCA 2006; SARUSI 1989. 7; CSEH 1989. 22.

A kivégzés

Február 2-án, éjfél után nem sokkal autóra tették a két magatehetetlen áldozatot, és a Kazinczy utcai laktanyába vitték őket. A jegyzőkönyv szerint 6 órakor, az ítélet végrehajtása során a tanács elnöke átadta az elítélteket a kivégzőosztag parancsnokának a büntetés végrehajtása céljából. Külön-külön egy fához kötözték őket. Máty Erzsébet azt kérte, hogy ne kössék be a szemét, mert látni akarja a gyilkosait. Pár lépésre az áldozatok előtt 5–5 fős csoportokban, kezükben dobtáras géppisztollyal felállt a kivégzőosztag. Az osztag parancsnoka Szabó István volt, ő adta ki a tűzparancsot. Az ügyész szerint szigorú parancsba kapták, hogy mindkét elítéltre egyszerre tüzeljenek: mellre és fejre. Hosszú sorozatok dördültek el egymás után, miközben a felbőgött teherautó-motor zúgása közben mindkettejüket szitává lőtték. Amikor kivilágosodott, a fák törzse halszálkásra töredezett, és a mögöttük lévő téglafalról leomlott a vakolat.¹³⁸

A végzetes órában a Kazinczy utcai laktanyában Nagy József, a malomipari vállalat dolgozójából lett pufajkás állt őrt, és látta el a biztosítás feladatát. Titoktartásra köteleztek minden résztvevőt, de ő érzékenyebb lelkű lévén nem tudott megbirkózni a szörnyű látvány emlékével, és elmesélte azt. Elmondta, hogy a kiskatonák közül senki sem vállalta a sortüzet, ezért veterán pufajkások meghatározott pénzösszeg fejében hajtották végre az ítéletet.¹³⁹ Tekintve, hogy egy katonának a kapott parancs végrehajtását illetően nincs mérlegelési joga, s az adott körülmények között a parancs megtagadásának bizonyára súlyos következményei lettek volna, így véleményünk szerint arról lehetett szó, hogy önként jelentkező nem akadt a katonák közül. S mivel biztosra akartak menni, ezért nem is erőltették a dolgot, hanem a jól bevált, megbízható erőnek bizonyuló karhatalmistákra bízta az ítélet végrehajtását.

Mindkét elítélten egyszerre hajtották végre az ítéletet, és 6 óra 10 perckor jelentették a tanács elnökének, hogy a halál beállt. A jegyzőkönyvet dr. Mátyás Miklós hadbíró őrnagy mellett a jelen lévő Szabó István rendőr őrnagy és Turi János őrnagy, mint katonai ülnökök, valamint dr. Kummer Antal rendőr őrnagy és dr. Albert Lóránd orvosok, továbbá dr. Sajti Imre főhadnagy katonai ügyész és Dobosi Imréné jegyzőkönyvvezető írták alá. A hátlapon történő bejegyzés szerint 6.45-kor újabb vizsgálattal erősítették meg a halál beálltát, majd 8 órakor a fenti vizsgálat eredményét tényként ismét megállapították (6. kép).¹⁴⁰

A halálra ítélték névsorát többen is összegyűjtötték. Szokolcai 229 főt sorolt az áldozatok közé. Közülük hat személyen hajtották végre korábban a halálos ítéletet: Szívós Gézátt január 3-án, Pintér Józsefet 16-án, Dudás Józsefet és Szabó Jánost 19-én, Varga Józsefet 22-én, míg Horváth Istvánt 26-án végezték ki. Őket követették a Békés megyei mártírok, akiknek neve így bekerült a Kádár-rendszer első

¹³⁸ ERDMANN 2006a 43; ERDMANN 2006b 525; gyulapont.hu; ujkigyos.hu; miep.hu; BOCA 2006.

¹³⁹ onkormanyzat.mconet.biz; miep.hu

¹⁴⁰ ERDMANN 2006b 525–526; Ht. Lt. KB. Rögt. I. - 24/1957.

áldozatai közé!¹⁴¹ Ez indokolta a legfelsőbb szintű politikusok: Marosán és Münnich közreműködését az ügyben. A kis faluban történtek emiatt nőttek országos eseményé!

A temetés

A felismerhetetlenségig szétlőtt arcú mártírokat két ládában a békéscsabai Berényi úti temető sarkában, egy szemétdombra tették. A sírásó, Sztankó János szerint aznapra (bár ő február 6-át említett, ami nem teszi túl hitelessé a beszámolóját) nem volt kiírva temetés, mégis szólta neki, hogy ásson ki két gödröt. Mire kiért a temetőbe, a koporsók már ott voltak. A nő le volt zárva, így őt nem látta, azt azonban megállapította, hogy a férfi arcának jobb oldali része teljesen szét volt roncsolva. Szerinte a kocsison kívül senki sem vehetett részt a temetésen.¹⁴²

Máty Rozália visszaemlékezése szerint, amikor hajnalban hazaszállították őket, közölték velük, hogy 8 – fél 9-re menjenek vissza Békéscsabára. Édesanyja, édesapja és a húga mellett a nagybátyja, valamint a nagynénje is velük tartott. Egy fekete ruhás férfi mellett 4 lovas katona, kettő előttük, kettő mögöttük haladva kísérte ki őket a temetőbe, s mutatták meg nekik a két sírt.¹⁴³

*Miért kellett meghalnia Máty Erzsébetnek
és Farkas Mihálynak?*

Az akció politikai eredménye

A gyulai tanácselnök úgy ítélte meg, hogy „*az ellenforradalmi időszaknak teljes határozottsággal a december 17-én délután megjelent karhatalmi egység vetett véget*”.¹⁴⁴ Ez is megerősíti feltételezésünket, hogy ekkor az utolsó ellenállási góc felszámolása céljából indították meg az akciót. Ezt a rendcsinálást zavarta meg a gyulavári fiatalok nem várt ellenállási kísérlete. Azért érezte úgy a hatalom, hogy kíméletlenül kell fellépni ellenük, mert attól tartott, hogy rajtuk felbuzdulva másoknak is eszébe jut példájuk követése. Nem óhajtották megvárni, hogy az épphogy megszerzett „sajtot kiénekeljék a szájukból”. Bizonyítaniuk kellett, hogy immár végérvényesen ők a helyzet urai. Erre szolgált a nyílt tárgyalás, ezt szolgálta az elrettentő ítélet. Annak nem várt fogadtatása csak további olajat jelentett a tűzre. A kegyelmi kérvényt támogatók sokasága is arra hívhatta fel az uralmon lévők figyelmét, hogy még igencsak ingatag alapokon nyugszik a hatalmuk. Ez is arra ösztönözhetette őket, hogy jobb híján a megfélemlítés eszközét bevetve próbálkozzanak meg befolyásuk stabilizálásával.

---

¹⁴¹ beszelo.c3.hu

¹⁴² ujkiyos.hu; CSEH 1989. 20.

¹⁴³ BOCA 2006.

¹⁴⁴ ERDMANN 2006b 591: Enyedi G. Sándor gyulai vb-elnök jelentése a gyulai forradalmi időszakról.

S mit értek el vele? Kádár János kivégzés napján, salgótarjáni beszédében nevezte Nagy Imrét árulónak, s vádolta meg ellenforradalmi lázadás szításával. Noha a megyei tanács engedélyével a Független Újság még 1957 januárjában is megjelenhetett, december második felétől valóban elcsendesült a megye. A járási székhelyekre a pártvezetés karhatalmi századokat telepített. Ezek nap mint nap demonstratív felvonulásokat tartottak. Ezzel párhuzamosan hozzákezdtek a tanácsi vezetés megtisztításához. A városokban a munkástanácsok letörését nem lehetett elérni a statárium kihirdetéséig, de ezt követően bennük is megindulhatott a régi rend helyreállítása. A kistelepülések lakossága december közepéig, sőt, sok helyen 1957 elejéig megakadályozta a tanácsrendszer visszaállítását. Teljes restaurációra csak 1957 januárjától törekedtek, amikor már eluralkodott a félelem légköre. A mártírok áldozata hozzájárulhatott ahhoz, hogy az ismert békéscsabai és gyulai forradalmi vezetők elkerülték a halálbüntetést. Gyuláról összesen 25 ember került börtönbe, további 27-et internáltak, 10-en kényszerültek a börtön elől disszidálásra. Váriban a két kivégzett mellett 14-en jutottak börtönbe, további 6-ot internáltak. Tavaszra azonban mindenütt visszaállt a szovjet típusú rend.¹⁴⁵

Kitekintés: az elítéltek szabadulása

A börtönre ítélték 1957 végétől kezdődően sorra kérték a kegyelmet. A kérévényeket 1957–1958-ban az Elnöki Tanács következetesen elutasította. Pedig Berár ügyében még a gyulavári vb-titkár és párttitkár is igyekezett segíteni. Több elítélt-társa 1960. április 4-én amnesztiában részesült. Annyit sikerült csak elérniük, hogy 1961. március 31-én az Elnöki Tanács a büntetését 10-ről 6 évre mérsékelte, így 1962-ben szabadulhatott, akárcsak Bay Mihály és Zsótér Mátyás. Székely Mihály, Szabó János, Rusz János, Dandé János, Szántó Sándor és Erdős József még 1961. március 31-én amnesztiát kapott.¹⁴⁶

Arra azonban 1989-ig kellett várni, hogy a vértanúkról szabadon meg lehessen emlékezni, s emlékhelyet alakíthassanak ki számukra a Fehér-Körös gyulavári hídfője mellett (7. kép).

---

¹⁴⁵ wikipedia; SOMLAI 2003. 120; gyulapont

¹⁴⁶ ERDMANN 2006b 521.

IRODALOM

beszelo.c3.hu

Szakolczai Attila: Az 1956-os magyar forradalmat követő politikai megtorlás áldozatainak hiteles névsora. In: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-1956-os-magyar-forradalmat-k%C3%B6vet%C5%91-politikai-megtorl%C3%A1s-%C3%A1ldozatainak-hiteles-n%C3%A9vsora>

BMKK 1996

Erdmann Gyula: 1956 Békésben. In: Havassy Péter – Erdmann Gyula (szerk.): Békés megye képes krónikája. Békéscsaba, 1996.

BOCA 2006

Tiberiu, Boca: Megtorlás – Miért halt meg Máty Erzsébet? MTV 2006.

corpuscuit.us

Szekeres István: Mikor ki szót emelt I. In:

http://corpuscuit.us/joma/index.php?option=com_content&view=article&id=987:mikor-ki-szot-emelt-i&catid=34:toertenelem&Itemid=47

CSEH 1989

Cseh Éva: Az ítélet: halál. Délkelet, 1/3. próbaszám (1989. augusztus).

ERDÉSZ 2007

Erdmann Gyula: 1956 Békés megyében. In: Erdész Ádám (szerk.): Tények és üzenetek. A Békéscsabán, 2006. november 3-án tartott 1956-os konferencia előadásai. Gyula, 2007.

ERDMANN 2006a

Erdmann Gyula: Békés megye 1956-ban. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, 22. 1. kötet. Gyula, 2006.

ERDMANN 2006b

Erdmann Gyula: Békés megye 1956-ban. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, 22. 2/2. kötet. Gyula, 2006.

gyulapont.hu

Erdmann Gyula: 1956 Gyulán. In:

<http://www.gyulapont.hu/hirek.fcgi?colorset=2&rx=&type=1&subtype=0&item=131>

Ht. Lt. KB. Rögt. – I.

Hadtörténelmi Levéltár. Katonai Bíróság, Rögtönítélő – Ítélet 24/1957.

miep.hu

Győri Béla: Megtagadott, elárult 1956. Fekete Pál: Az utolsó szó jogán.

In: <http://www.miep.hu/fuggetlenseg/2011/februar/25/12.htm>

onkormanyzat.mconet.biz

In: http://onkormanyzat.mconet.biz/megye-hirek/a-vertanuk-emleknapja_4208_484193.html

rev.hu

In: www.rev.hu/sulinet56

SARUSI 1989

Sarusi Mihály: Dr. Münnich Mány Erzsébet kivégzésén. Dél-Kelet, 1/6. (1989. október 20.) 6–7.

sokkaljobb.hu

Ködös napok. In:

<http://www.sokkaljobb.hu/content/k%C3%B6d%C3%B6s-napok-2r%C3%A9sz>

SOMLAI 2003

Somlai Katalin: Békés Megye forradalma. In: Szakolczai Attila – Varga Á. László (szerk.): A vidék forradalma, 1956. 2. Budapest, 2003.

ujkigyos.hu

Balogh József 2007. október 23-i ünnepi beszéde Újkígyóson. (A békéscsabai központi, színházi ünnepségen felolvasott dokumentumot idézte). In: <http://ujkigyos.hu/?p=193>

vastagbor.blog.hu

A Nemzeti Jogvédő Alapítvány közleménye. In:

http://vastagbor.blog.hu/2010/01/05/hamis_a_hadbiro_kituntetese

vfek.vfmk.hu

Árpási Zoltán: „Amiről beszélgettünk, az már történelem”. In:

<http://vfek.vfmk.hu/00000007/02.html> Eső, III/3. (2000. ősz)

wikipedia.org

In: <http://hu.wikipedia.org>

Why Did Erzsébet Mány Die?

– Csaba Németh –

Resume

Our study has the objective to investigate the reasons why Erzsébet Mány and Mihály Farkas had to die.

In 1956, the last attempt to resist was attached to the Town of Gyula. In order to clean up the politically unreliable police, the police buildings were surrounded by a group of armed force concentrated from several parts of the county and supported by Soviet forces and they began shooting all over the town. Rumours spread that children were taken to Siberia, and the crowd had been shot into.

As a result, some youngsters, led by Erzsébet Mány and Mihály Farkas, went to Gyulavári to ask the border guards for weapons against the members of the armed force. Several young people from Gyulavári joined them and, with the

Miért halt meg Mány Erzsébet?

---

leadership of Farkas, they took a firing position at the Gyulavári bridgehead of the river Fehér-Körös.

Having waited one and a half hours, the youngsters returned the guns. However, political authorities brought the young people to summary military court. The defenders tried to bring the case under a civil trial but their arguments were ignored. The offence of abuse by weapons having been found proven, Erzsébet Mány and Mihály Farkas, who had been found principals, were sentenced to death.

Why did they have to die for such a nothing? By mid-December, resistance in Békés county was declining. The making of order was disturbed by the unexpected attempt to resist by those living in Gyulavári. Political authorities were afraid that, inspired by the event, others may follow the example. This encouraged those in power to stabilize their influence by intimidation. This justified the intervention of the top-level politicians: György Marosán and Ferenc Münnich. Due to this, what happened in the small cross-border village, became an event of national scope and the martyrs of Békés county were among the first victims of the Kádár regime.

Németh Csaba

E-mail: nemcsab@freemail.hu

1. kép.
Karhatalmisták
1957-ben (MMM fotótára)

2. kép.
A Fehér-Körös hídja
Gyulaváriban
(Fotó: Németh Csaba)

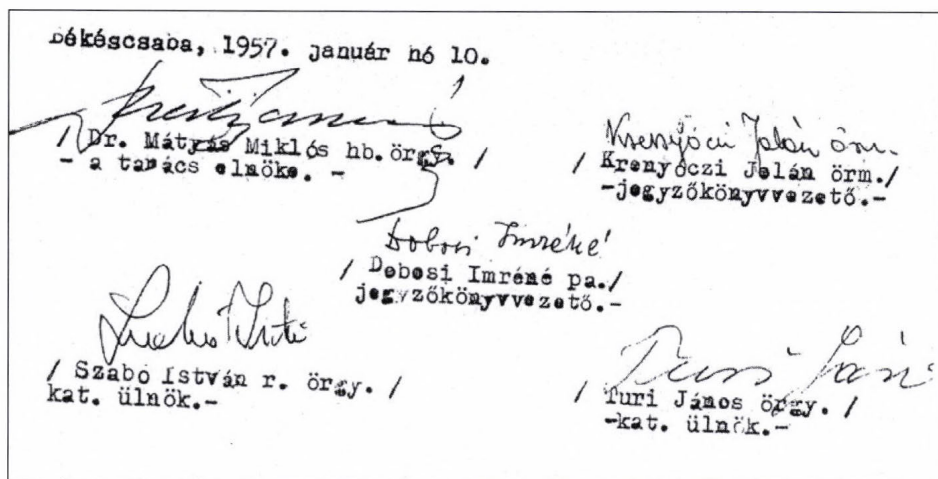

3. kép. Mány Erzsébet
(A Munkácsy Mihály Múzeum 1956-os
emlékkiállításából – fotó: Latorcai János)

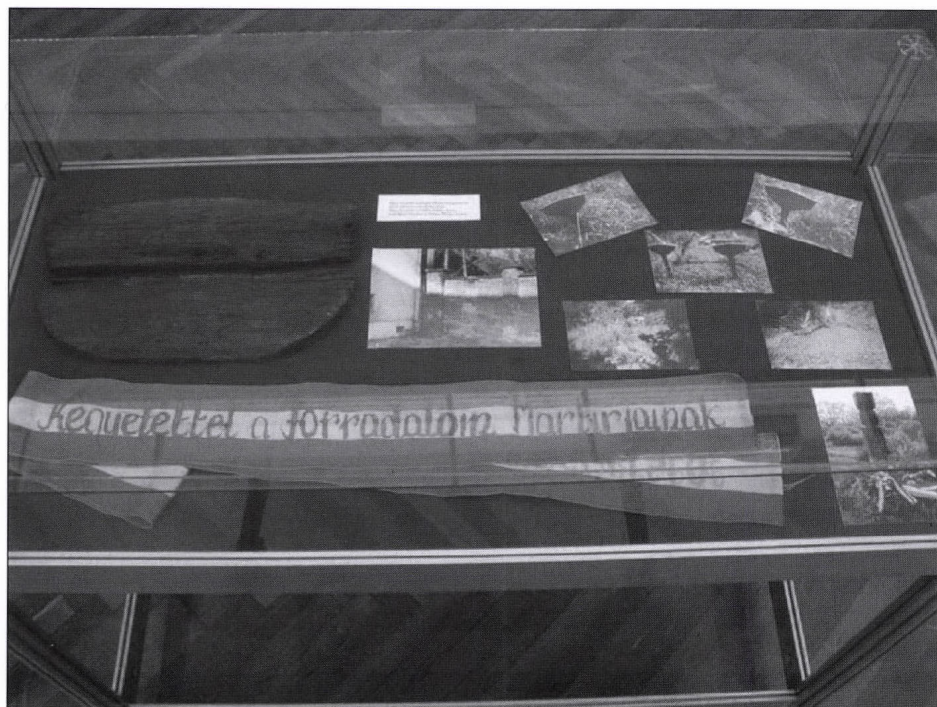

4. kép. Farkas Mihály
(A Munkácsy Mihály Múzeum 1956-os
emlékkiállításából – fotó: Latorcai János)

Miért halt meg Mátyás Erzsébet?

5. kép. Az ítéletlevél aláírói
(Ht. Lt. KB. Rögt. - I. 24/1957., másolat)

6. kép. A vértanúkra emlékező tárló a Munkácsy Mihály Múzeum 1956-os emlékkiállításából: Mátyás Erzsébet fejfája, kivégzésének helye, sírja, koszorúszalagja és emlékhelye (Vánsza Pál gyűjteményéből - fotó: Latorcai János)

7. kép. Mány Erzsébet és Farkas Mihály emlékoszlopa
a Fehér-Körös partján Gyulaváriban
(Fotó: Németh Csaba)